

Het Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam

Bouwhistorische verkenning

Colofon

Bouwhistorisch onderzoek:

Object: Het Oude Raadhuis
Adres: Kerkstraat 10 / Oude Raadhuislaan 1
3054 NC Rotterdam
Monumentstatus: Rijksmonument nrs. 32901 en 32902
Kadastraal: Kadastrale gemeente Hillegersberg, sectie F, nr. 1522

Opdrachtgever:

Naam: Stadsherstel Historisch Rotterdam NV
Contactpersoon: Dhr. N. van der Vlist
Adres: Eendrachtsweg 67
3012 LG Rotterdam
Telefoon: 010-2400999
E-mail: info@stadsherstel-rotterdam.nl

Adviseur:

Naam: Polderman, Bureau voor Monumenten- en Restauratieadvies
Contactpersoon: Dhr. R. Polderman
Adres: Eendrachtsweg 67
3012 LG Rotterdam
Telefoon: 010-4363250
E-mail: rutger@bureaupolderman.nl

Status: Definitief
Datum: 16 juli 2015

Inleiding

Het als rijksmonument Oude Raadhuis van Hillegersberg aan de Kerkstraat 10 te Rotterdam heeft al jaren een horecafunctie. Thans heeft eigenaar Stadsherstel Historisch Rotterdam NV het pand aan een nieuwe onderneer verhuurd. Deze heeft het voornemen het pand te verbouwen. Stadsherstel Rotterdam heeft daarom aan Polderman, Bureau voor Monumenten- en Restauratieadvies gevraagd een bouwhistorische onderzoek naar het pand te verrichten, dat als onderlegger kan dienen voor het opstellen van de verbouwplannen.

Onderhavige rapportage geeft de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek weer. Het betreft een bouwhistorische verkenning als bedoeld in de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek 2009. Deze rapportage bevat de volgende onderdelen:

- Achtergrond en omgeving;
- Beschrijving van de bestaande situatie;
- Beschrijving van de bouwhistorische sporen;
- Conclusie bouwgeschiedenis;
- Globale waardestelling en aanbevelingen;
- Bronnen en verantwoording illustraties;
- Bijlagen:
 1. Opnametekeningen bouwhistorische sporen;
 2. Redegevende beschrijving;
 3. Grafische weergave van de globale waardestelling.

De inspectie is beperkt gebleven tot de thans zichtbare en toegankelijke delen van de panden.

Rotterdam, 16 juli 2015

Achtergrond en omgeving

De ontwikkeling van Hillegersberg

De eerste schriftelijke melding van Hillegersberg stamt uit 1028, maar archeologische vondsten hebben aangegeven dat het gebied al voor de Romeinse tijd bewoond werd. Hillegersberg is waarschijnlijk vernoemd naar Hildegard van Vlaanderen, echtgenote van graaf Dirk II van Holland en West-Friesland. De naam verwijst daarnaast ook naar de hoge ligging van het dorp op een terp, die de inwoners van het dorp enigszins tegen overstromingen beschermde. Hillegersberg ontstond, samen met andere dorpen in de regio als Overschie, Schiebroek en Kralingen, in een periode waarin de regio zich sterk ontwikkelde. In deze periode tussen 1000 - 1300 werd het gebied door bedijking, kanalisatie en ontginning bruikbaar gemaakt voor landbouw en ontstonden er handelsplaatsen en nederzettingen. Het hooggelegen Hillegersberg had al vroeg enig aanzien doordat het over een parochiekerk beschikte, die tevens de moederkerk van de andere parochies rond de rivier de Rotte was. In het dorp stond ook het kasteel Huis ten Berghe, dat vermoedelijk in de 13^e eeuw door Willem II van Holland was gesticht. Hillegersberg had rond 1300 een bestuursdistrict of ambacht dat een groot deel van de oevers van de Rotte tussen Rotterdam en de huidige Zevenhuizerplas bestreek.

De dorpen, kastelen en ambachten in het Schieland rond 1300.

In de late middeleeuwen ontwikkelde het gebied zich verder door de opkomst van de turfwinning. Deze lucratieve activiteit trok veel stedelijke investeerders, die ook investeerden in goede infrastructuur als land- en waterwegen. Nadeel van de turfwinning was dat er door ontginning en waterpeilverlaging steeds minder grond voor landbouw beschikbaar was. Aan het begin van de 16^e eeuw had Hillegersberg zich ontwikkeld tot een dorp van ongeveer 850 inwoners, die zich naast de turfwinning en de agrarische sector ook bezighielden met vis- en vogelvangst, werken in de waterstaat of transport en de uitoefening van ambachten. In de daaropvolgende periode begonnen de dorpen te profiteren van de toegenomen welvaart in de steden, waardoor het inwonersaantal van Hillegersberg aan het begin van de 17^e eeuw toenam tot circa 2000. In de 18^e eeuw vestigden zich steeds meer Rotterdamse patriciërs zich in nieuw gebouwde buitenhuizen in Hillegersberg. De in Rotterdam werkzame, welgestelde ambtenaren en kooplieden gebruikten de buitenhuizen om tijdelijk aan de drukke, vuile binnenstad te kunnen ontsnappen. In 1732 was het inwonersaantal gestegen tot circa 3700.

Het gebied met zijn veenplassen ten noordoosten van Rotterdam in 1752

In 1795 werd het ambacht losgemaakt van Rotterdam en omgevormd in de zelfstandige gemeente Hillegersberg. Begin 19e eeuw begon ook het inwonersaantal van de gemeente te dalen. Eén van de oorzaken was de afscheiding en verzelfstandiging van de gemeente Bergschenhoek in 1811. Andere oorzaken waren het tekort aan (landbouw)grond en de teruglopende werkgelegenheid in de veenderijen. Een onderzoek naar grondgebruik uit 1832 illustreert hoe de intensieve turfwinning zijn littekens in het landschap had achtergelaten; op dat moment maakten de door ontginning ontstane veenplassen zeker 56 procent van het oppervlakte van de gemeente Hillegersberg uit. Aan het einde van de 18^e en in de 19^e eeuw werd daarom getracht een deel van de veenplassen droog te leggen, maar uiteraard waren daarmee hoge kosten gemoeid, zodat dit veel tijd vergde. Door de teruggang in de turfwinning in de eerste helft van de 19^e eeuw centraliseerde de bevolking van de gemeente zich in die zin dat ze de veenkolonies in het achterland verlieten en naar het oude dorp van Hillegersberg trokken. Het inwonersaantal was inmiddels gedaald tot circa 2000 en was daarmee ongeveer terug op het niveau van 200 jaar daarvoor.

De drooglegging van de veenplassen, de opkomst van industrie en de verbetering van de verbindingen met Rotterdam zorgden in de tweede helft van de 19^e eeuw weer voor een stijging van het inwonersaantal, tot ruim 3000 in 1880. Ook verbeterden de leefomstandigheden zich in deze periode. In 1891 kreeg Hillegersberg gas en drinkwater; elektriciteit volgde in 1910. In 1899 kreeg Hillegersberg ook een eigen halte aan de spoorlijn "Ceintuurbaan" van Rotterdam Delftsche Poort naar Rotterdam Maas.

Medio 19^e eeuw en in de eerste helft van de 20^e eeuw begon Rotterdam de omliggende gemeenten stap voor stap te annexeren. Begonnen werd met annexatie van toekomstige havengebieden in (delen van) IJsselmonde, Charlois en Katendrecht in 1870. In Hillegersberg werd er in 1904 een grenswijziging doorgevoerd waardoor Rotterdam het gebied ten zuiden van de Ceintuurbaan in handen kreeg, waar het stadsuitbreidingen realiseerde. In 1927 presenteerde Rotterdam een groot annexatieplan van directeur gemeentewerken De Roode. Zijn taak was om uitbreidingsgebied voor Rotterdam te zoeken en tevens een oplossing te vinden voor de vaak rommelig bebouwde grensgebieden met de randgemeenten. In zijn plan voorzag hij de annexatie van een aantal randgemeenten, waaronder Hillegersberg. Mede door te weinig draagvlak bij de randgemeenten is de annexatie toen uiteindelijk niet doorgegaan.

Illustratie van Willy Sluiter in de Haagsche Post in september 1927. De Rotterdamse burgemeester J. Wytéma "eet" de randgemeenten als Vlaardingen, Ridderkerk en Hillegersberg op.

De definitieve annexatie kwam in 1941. Doordat in Rotterdam bij het bombardement van 14 mei 1940 zeer veel woningen verloren waren gegaan en deze niet meer in de binnenstad konden worden herbouwd, werden de randgemeenten wederom aangeschreven met het verzoek tot annexatie. De oproep vond geen gehoor, maar doordat de Gemeentewet inmiddels door de Duitse bezetter was veranderd, was het mogelijk om de randgemeenten ook zonder hun toestemming te annexeren. Op 1 augustus 1941 werden de gemeenten IJsselmonde, Overschie, Schiebroek en Hillegersberg opgeheven en groeide de gemeente Rotterdam op één dag met 5220 hectare.

De ontwikkeling van het bestuur en het raadhuis van Hillegersberg

Het dorp en het omliggende ambacht Hillegersberg werd van oudsher bestuurd door een ambachtsraad. Het ambachtsbestuur droeg zorg voor onder andere het dagelijkse bestuur en de rechtspraak en legde daarbij verantwoording af aan bestuursorganen op regionaal en landsheerlijk niveau. Het lokale bestuursorgaan bestond uit een raad van bureu (eigenaars of pachters van land in het gebied) waarbij er een schout als vertegenwoordiger van het graafschap Holland aan het hoofd stond. Het bestuur droeg ook op lokaal niveau zorg voor de waterstaat en legde daarbij verantwoording af aan het Hoogheemraadschap van Schieland.

Gedurende de 16^e en 17^e eeuw nam naast de welvaart ook de invloed van de groeiende steden als Rotterdam op Hillegersberg toe. In de ambachtsraad kenmerkte dit zich doordat de schout aan het hoofd van de raad vanaf het einde van de 16^e eeuw door het Rotterdamse stadsbestuur werd gekozen. In die tijd was het ambachtsbestuur ook uitgegroeid tot een samenwerking van verschillende soorten ambtenaren. Het bestuur bestond naast de schout onder andere uit lokale ambtenaren als schepenen, kroosheemraden, ambachtsbewaarders en achtemannen. De schepenen vormden samen met de schout de schepenbank, die verantwoordelijk was voor de rechtspraak in het ambacht. De kroosheemraden zorgden op lokaal niveau voor de kwaliteit van infrastructuur en waterstaat en het dagelijkse bestuur van het ambacht werd door de schout, de ambachtsbewaarders en de achtemannen gevormd.

Tot aan het einde van de 16^e eeuw beschikte het bestuur niet over een eigen raadhuis, waardoor er voor vergaderingen, bekendmakingen en andere aangelegenheden in of bij de Hillegondakerk bijeengekomen moest worden. Doordat deze bijeenkomsten in het openbaar gehouden werden, kon het zijn dat bij bepaalde besluitvormingen en bekendmakingen veel volk aanwezig was, wat volgens de overlevering nog wel eens tot ongeregelde heden had geleid. Op 29 juni 1599 werd daarom besloten om over te gaan tot het bouwen van een raadhuis *"ten eynde met meerder respect en beter ordere alle saecken 't seyt van justitie en regeringh te verhandelen"*. Van dit raadhuis is niet veel bekend, behalve dat het een schout- en schepenskamer bezat en dat het voorzien was van een Vlaamse gevel; een geveltype waarbij het gevelvlak boven de goot in het voorvlak van een of meerdere dakkapellen doorloopt.

Hillegersberg in 1611

Het eerste raadhuis zou circa anderhalve eeuw als zodanig dienst doen, tot er op 24 juni 1752 wegens de ouderdom en bouwvalligheid werd besloten het pand te slopen en te vervangen. Het nieuwe raadhuis kwam op dezelfde plaats als zijn voorganger te staan en werd naar verluidt ook gebouwd op de bestaande funderingen. Uit een ambachtsrekening van 1 mei 1752 tot 1 mei 1753 en een kopie van een aquarel uit 1755 is wat informatie over de bouw en het vroege gebruik van het raadhuis te herleiden.

Leonardt Swanenburgh voor leverantie van boven en onder steen	219	gl.	18	st.
Cornelis Moerkerken voor geleverde kalk en pannen	147	„		„
Barent Prins, steenhouwer voor geleverde steen	342	„		„
Bart. Overgauw voor 't maken van bestekken, grond- en standtekeningen aangenomen en buyten werk van een nieuw ambagts- off raadhuis met gedane verschotten	1216	„		„
Maas Nonswijk, verwer en glazemaker	175	„	15	„
Ary van Dieten, smit voor geleverd ijzerwerk en verdiende arbeyslonen	212	„	12	„
Ansom van Hogen, lootgieter voor leverantie van loot en verdiende arbeyslonen	553	„	11	„
J. Karteepe en Hofman voor 2 pylaren etc.	20	„	7	„
Jacob Schut voor geleverde tegelties	11	„	19	„
Teunis Leuter, steenhouwer voor geleverde durpels met verscot	33	„	4	„
Joh. Spegt, geelgieter voor een klok in het ambagts huys, naar aftrek van de oude klok	37	„	16	„
Ary Reedelijkheid voor geleverde grauwe moppen	33	„	16	„
Gerrit Groenevelt voor 6 tonnen geleverde tras	12	„		„
Jacob Janson, beelthouwer	134	„		„
Abraham de Bruyn voor geleverd ijzerwerk	190	„	11	„

Links: samenvatting van de ambachtsrekening van 1 mei 1752 tot 1 mei 1753 met details over de bouw. Rechts: het nieuwe raadhuis op een nageschilderde aquarel van Jacob Kortebraant uit 1755.

Volgens de ambachtsrekening werden het bestek en de tekeningen voor het nieuwe raadhuis door Bart Overgaww vervaardigd, over wie verder niets bekend is. Op de aquarel uit 1755 is te zien dat het pand toen waarschijnlijk al de vorm had die het pand nu nog heeft; een rechthoekige plattegrond met één bouwlaag en zolder onder een schilddak. Het schilddak was voorzien van een torentje met klok, die gebruikt werd om nieuwe bekendmakingen mee aan te kondigen. Op het torentje was een windvaan in de vorm van de heilige Hildegardis geplaatst. Vermoedelijk had het pand op de begane grond twee kamers en een centrale middengang. De aquarel suggereert dat in ieder geval de voorgevel en rechter zijgevel in schoon metselwerk waren uitgevoerd. De voorgevel was volgens de aquarel voorzien van een hardstenen bordes en van de gedenkstenen die ook nu nog in die gevel aanwezig zijn. De onderste gedenksteen herinnert aan de eerste steenlegging in 1752 door jonkvrouw Lucia Steenlack, de bovenste steen is geïllustreerd met de wapens van Rotterdam en Hillegersberg.

In een beschrijving uit 1824 is te lezen dat het er in het raadhuis een vergaderzaal voor de raad en een secretarie voor de ambtelijke administratie aanwezig is ¹. Verder werd het ook gebruikt als vredegerecht (vergelijkbaar met het huidige kantongerecht) en deelde men er de uitkeringen voor de armen uit. Volgens andere bronnen zou het pand ook als herberg hebben gediend, waar tevens ook openbare verkopeningen (faillissementinboedels e.d.) werden gehouden. Uit 19^e eeuwse kranten is te herleiden dat deze openbare verkopeningen inderdaad in of voor het raadhuis hebben plaatsgevonden. Over het feit of het pand daadwerkelijk als herberg is gebruikt zijn de verschillende historische bronnen het niet eens. Doordat er ook geen verdere informatie over een herberg voorhanden is en de ruimten in het raadhuis al met andere functies waren ingevuld lijkt het onwaarschijnlijk dat het raadhuis op enig moment als herberg heeft gediend. In de beschrijving uit 1824 wordt ook een korte beschrijving van het uiterlijk van het raadhuis gegeven. Daarbij wordt onder andere opgemerkt dat de ramen kort daarvoor zijn vervangen door nieuwe ramen met grote ruiten.

Kadastrale kaart 1811-1832

Uit de kadastrale gegevens van 1811-1832 is meer informatie over het perceel waarop het raadhuis staat te verkrijgen. Volgens de kadastrale legger heeft het perceel het nummer 603 en wordt het door het Ambacht van Hillegersberg gebruikt als raadhuis. Het perceel is even groot als het raadhuis zelf en staat op de hoek van twee straten, met de voorgevel aan de Kerkstraat. De percelen naast en achter het raadhuis zijn in eigendom van de gereformeerde kerkgemeente van

¹ W. van den Hoonard

Hillegersberg; deze bezit ook de weg langs het raadhuis die is aangeduid met het nummer 602. Op het L-vormige perceel om het raadhuis met het nummer 601 zijn volgens de legger een huis, schuur en erf aanwezig. Volgens de beschrijving uit 1824 is het de pastorie van de kerk en dateert het gebouw uit 1731. De beschrijving vermeldt tevens dat het ontwerp voor de pastorie, net als het raadhuis, is vervaardigd door Bart Overgaw.

Eind 19^e eeuw werd het oude raadhuis te klein voor de inmiddels gegroeide gemeente. Volgens het Rotterdamsch Nieuwsblad van 12 oktober 1897 liet de gemeente daarom onderzoeken of de naastgelegen pastorie geschikt was om er het raadhuis in uit te breiden. Het Rotterdamsch Nieuwsblad van 8 november meldt vervolgens dat de pastorie en het erf ook daadwerkelijk door het kerkbestuur aan de gemeente zijn verkocht. De pastorie bevatte een aantal fraaie elementen, waaronder een fraai gesneden deurkalf in Lodewijk XV-stijl, een kamer met 18^e eeuwse goudleerbehang en een fraai beschilderd schoorsteenstuk uit 1777².

Het raadhuis en de voormalige pastorie in 1901.

Op foto's uit het begin van de 20^e eeuw is te zien dat het oude raadhuis en de voormalige pastorie bij de samenvoeging een op elkaar aansluitend uiterlijk kregen. Beide gevels werden van een in blokmotief gesneden pleisterlaag voorzien en kregen identieke ramen en entreebordessen. Het is niet bekend of beide panden werden gerenoveerd, of dat het nieuwe voorkomen van de voormalige pastorie naar het reeds bestaande uiterlijk van het oude raadhuis werd gemodelleerd. Wat verder opvalt aan de voorgevel van de voormalige pastorie, is dat de ingang van de steeg zoals deze op de kadastrale kaart van 1811-1832 te zien was, niet meer aanwezig is. Gezien het gevelbeeld en de kap van de voormalige pastorie is het lastig voor te stellen hoe de oorspronkelijke steeg tussen het raadhuis en de pastorie op de Kerkstraat heeft aangesloten.

Op enig moment is ook het Gemeente Gasbedrijf in of bij het raadhuis ondergebracht. Aan het einde van de 19^e eeuw wordt er namelijk een kleine gasfabriek achter het raadhuis in gebruik genomen en in krantenberichten uit het begin van de 20^e eeuw geeft het Gemeente Gasbedrijf het raadhuis op als vestigingsadres.

² voorlopige monumentenlijst van Zuid-Holland van 1913

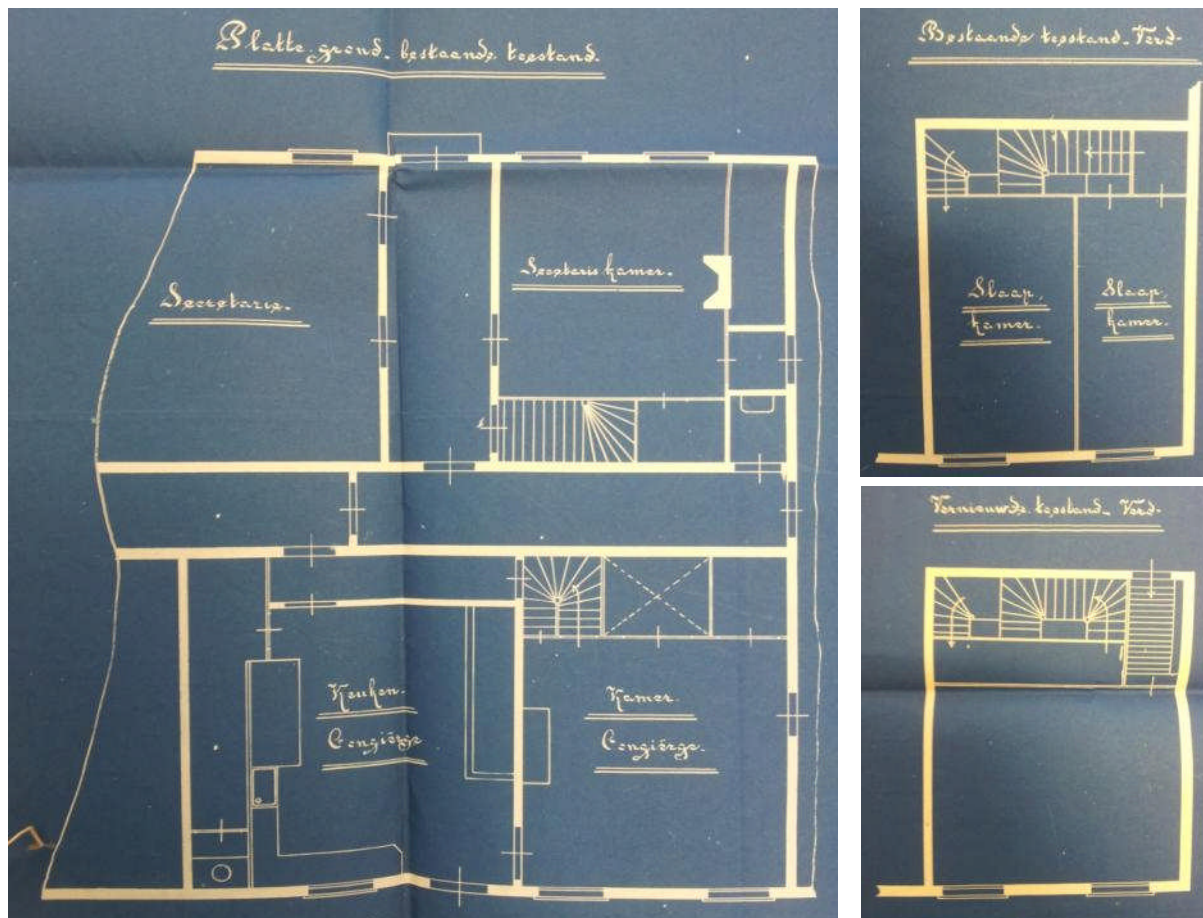

Het raadhuis begin 20^e eeuw. Gezien de elektrische straatverlichting is de foto van na 1910 en voor 1926, omdat de voormalige pastorie nog niet is gesloopt.

In 1921 was het raadhuis opnieuw te klein geworden, maar in plaats van verder uit te breiden werd er ditmaal naar een nieuw onderkomen gezocht. Dit werd gevonden in de villa "Buitenlust" aan de Parklaan (later C.N.A. Looslaan); een uit 1884 stammende villa die sinds 1914 in bezit was van C.N.A. Loos, die er een theeschenkerij uitbaatte. Na een renovatie werd het nieuwe raadhuis op 27 oktober 1921 officieel geopend.

Het oude raadhuis kwam na de verhuizing gedeeltelijk in gebruik bij de Vereniging "Het Groene Kruis", een zorginstelling. Deze voerde enkele wijzigingen aan het gebouw door, waarvan een vergunning bewaard is gebleven. Op de vergunning staat dat Het Groene Kruis voornemens was om een gedeelte van het raadhuis te verbouwen tot wijkgebouw met woonhuis. Op de tekeningen van de vergunningsaanvraag is de bestaande toestand van de begane grond en de verdieping weergegeven, alsmede de nieuwe situatie van de verdieping. De tekeningen laten niet het gehele raadhuis zien, maar zijn net voor de oostgevel en nabij de westelijke scheidingswand tussen het oude raadhuis en de oude pastorie met een afbreeklijn afgekaderd.

Te zien is dat het raadhuis op dat moment met twee kamers en een middengang ingedeeld is. In de oostelijke kamer was voor de verhuizing de secretarie (ambtelijk kantoor) gevestigd en in de westelijke kamer de secretariskamer. In deze laatste kamer waren een schouw, een kast en een doorgang naar de voormalige pastorie aanwezig. Via een trap naast de secretariskamer was de zolder van het oude raadhuis te bereiken. In een L-vorm om het oude raadhuis is de steeg, die op de kadastrale kaart van 1811-1832 te zien was, herkenbaar. Uit de tekening is overigens niet te zien of de steeg is overdekt of dat er sprake is van een gedeeltelijke buitensituatie. Op de tekening is wel te zien dat de steeg een verbindingsfunctie heeft tussen het oude raadhuis, het westelijke deel van de voormalige pastorie en het noordelijke deel daarvan, dat volgens de tekening werd gebruikt als conciërgewoning. De conciërgewoning lijkt een entree in de noordgevel te hebben gehad en een achterdeur die in de (voormalige) steeg uitkwam. De hoofdruimten van de woning op de begane grond waren een kamer in de noordwestelijke hoek en een keuken daarnaast. Verder zijn er op de begane grond enkele hallen te zien, alsmede een kamer in de noordoostelijke hoek waarvan de functie niet wordt benoemd. De kamer had nog een doorgang naar het westelijke deel van de voormalige pastorie; wellicht dat hier ook nog een deel van de woning aanwezig was. In de kamer kon door middel van een trap ook een verdieping bereikt worden met twee slaapkamers en nog een trap naar waarschijnlijk een zolder.

Tekeningen behorend bij een vergunningsaanvraag uit 1921 met de begane grond (links), de bestaande toestand van de verdieping boven de kamer van de conciërge (rechtsboven) en de nieuwe toestand van de verdieping (rechtsonder).

In de nieuwe situatie zouden de twee slaapkamers op deze verdieping samengevoegd worden tot een grote ruimte. Het lijkt er op dat deze ruimte van de voormalige conciërgewoning werd afgesplitst, omdat deze alleen via een nieuwe trap vanuit de (voormalige) steeg bereikbaar werd. Door middel van een nieuwe overloop op de verdieping zou de zolder nog wel vanuit de woning bereikbaar blijven. Een bericht uit de krant *Voorwaarts* van 22 maart 1921 geeft hier meer informatie over; Het Groene Kruis had namelijk verzocht of er na de ontruiming van het raadhuis één kamer aan hen afgestaan kon worden. Dit verzoek lijkt overeen te komen met de wijzigingen in de vergunningsaanvraag. Er is geen informatie over welke functie(s) de overige ruimten in het voormalige raadhuis kregen.

In 1926 werd om onbekende reden besloten een deel van het voormalige raadhuis te slopen en er een nieuw pand voor de Gemeentebedrijven te bouwen. Mogelijk waren zij naast Het Groene Kruis ook de gebruikers van het voormalige raadhuis sinds het gemeentebestuur het pand verliet. Voor zover bekend sloopte men het deel van de voormalige pastorie aan de westkant van het oude raadhuis, alsmede het deel waar vanaf 1921 de kamer van Het Groene Kruis was gesitueerd. Naar verluidt werden het historisch waardevolle goudleerbehang en het schoorsteenstuk overgebracht naar het nieuwe raadhuis. Wat overbleef was het oorspronkelijke raadhuis, een deel van de steeg en het oostelijke deel (vanaf de keuken) van de voormalige conciërgewoning.

Verdwijnend oud-Hillegersberg.

De voormalige pastorie en een gedeelte van het voormalige Raadhuis aan de Kerkstraat te Hillegersberg, welke weldra onder sloopershanden zullen vallen om

plaats te maken voor een nieuw gebouw voor de Gemeentebedrijven.
Links: de pastorie. Rechts: het oude Raadhuis.

Artikel uit het Rotterdamsch Nieuwsblad van 15 juni 1926 over de aanstaande sloop van een deel van het voormalig raadhuis en pastorie.

14. HET VOORMALIGE RAADHUIS VAN HILLEGERSBERG. 1934.
(FOTO J. A. VAN ES).

Foto's uit de jaren '30 met daarop het oude raadhuis naast de nieuwbouw van de Gemeentebedrijven.

Of het oude raadhuis ook na de nieuwbouw nog door de Gemeentewerken werd gebruikt, is niet bekend. Het is daarmee ook niet bekend of de doorgangen aan de westzijde van het oude raadhuis bij de sloop van de voormalige pastorie werden dichtgezet, of dat deze ook na de nieuwbouw nog werden gebruikt.

In een bericht uit 1938 wordt informatie verstrekt over een in het oude raadhuis te houden tentoonstelling over Oud-Hillegersberg. Een krantenartikel uit het Rotterdamsch Nieuwsblad van 19 februari 1941 meldt dat het oude raadhuis sinds 1938 werd gebruikt door het Prentenkabinet en Boekerij der gemeente Hillegersberg. Het lijkt er daarmee op dat het oude raadhuis na de verhuizing nog wel in gemeente-eigendom in gebleven. Het artikel meldt ook dat het raadhuis is gerestaureerd voordat het als prentenkabinet en boekerij werd ingericht, maar details over deze restauratie zijn niet bekend. In het artikel is tevens te lezen dat met de uitbraak van de Tweede Wereldoorlog in Nederland in mei 1940 de tentoonstelling werd gesloten en de collectie naar de zolders van het gebouw werden verplaatst. De vrijgekomen ruimten op de begane grond werden vervolgens gebruikt voor de administratie van vluchtelingen en later als distributiekantoor. Omdat men ondervond dat de opslag op zolder een nadelige invloed op de collectie had en men vond dat de collectie weer aan het publiek moest kunnen worden getoond, werd in oktober 1940 weer een van de kamers tijdelijk ingericht met voorwerpen uit de collectie. Wegens de beperkte ruimte werd echter toch besloten het prentenkabinet en de boekerij niet meer open te stellen. Wel werd het raadhuis uitwendig geschilderd en opgeknapt. Op foto's is te zien dat onder meer de houten zonweringen werden verwijderd en dat er drie smeedijzeren ankers bij de gedenkstenen werden bijgeplaatst. Het zou ook kunnen zijn dat één of meerdere van deze werkzaamheden al in 1938 waren uitgevoerd. Volgens het artikel werd tegelijkertijd ook het achtergebouw (waarschijnlijk de resterende delen van de voormalige conciërgewoning) verbouwd en bij het kantoor van het Bureau Sociale Zaken getrokken. Het lijkt erop dat het Bureau Sociale Zaken op dat moment in de nieuwbouw op de plaats van de pastorie gevestigd was, omdat er gesproken werd het doortrekken van de centrale verwarming naar het achtergebouw. Dit betekent dat de interne verbinding tussen de achtergebouw en het naastgelegen pand nog bestond of werd hersteld.

In 1941 werd het Prentenkabinet nieuw leven ingeblazen en werd er samengewerkt met de vereniging "Oud-Hillegersberg en Rotteban". Het Prentenkabinet kreeg meer ruimte ter beschikking en kon eens per week voor bezoekers worden geopend. Naast vele losse stukken waren er in de centrale gang ook een hardstenen grenspaal uit 1778 en een gedenksteen uit het voormalige brandspuithuisje op de Dorpsstraat te zien.

Links: pro- en anti- Duitse luizen op de voorgevel in 1941, naast de deur hangt een bord met "Prentenkabinet".
Rechts: het raadhuis in 1944.

Het Prentenkabinet lijkt niet lang in het raadhuis gevestigd te zijn geweest; op de pandkaart van de gemeente Rotterdam uit 1946 heeft het de functie van kantoren voor het gemeentelijk gasbedrijf. Eind 1962 deed de wijkraad van Hillegersberg en Schiebroek aan de gemeente het verzoek om het oude raadhuis te restaureren en het een culturele bestemming te geven, zoals het inrichten tot dependance van het Historisch Museum. Er wordt ook over een reconstructie gesproken, waaronder het van pleisterwerk ontdoen van de gevels en het in oorspronkelijke stijl terugbrengen van het bordes en de ramen. Begin jaren '70 werden daadwerkelijk plannen voor de restauratie en herbestemming van het pand opgesteld. Uit de beschikbare stukken van dat plan blijkt dat men ook onderzocht het gebouw geschikt kon worden gemaakt voor bewoning. Een daartoe door Gemeentewerken Rotterdam opgesteld schetsontwerp uit 1973 bevat drie kamers, een keuken en een badkamer op de begane grond en nog twee kamers en twee zolderruimtes op de verdieping.

Voorgevel gezien vanuit het zuiden in 1970.

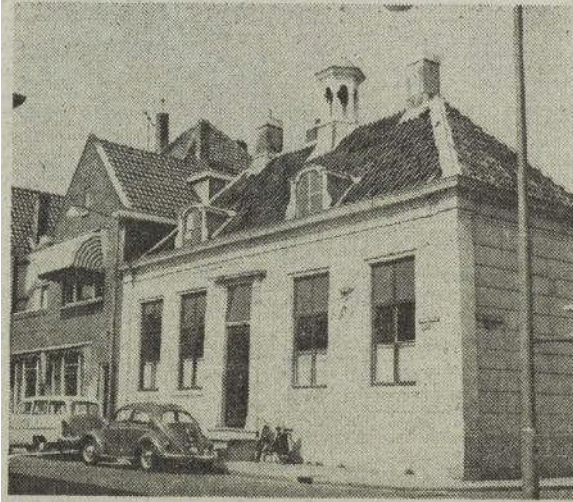
Voorgevel en noordgevel in 1967.

Achtergebouw in 1970, gezien vanuit het noorden en het westen.

Raadhuis krijgt opknapbeurt

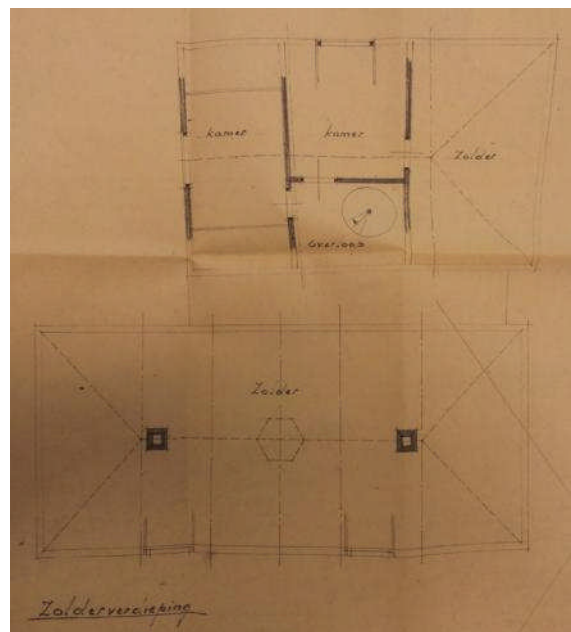
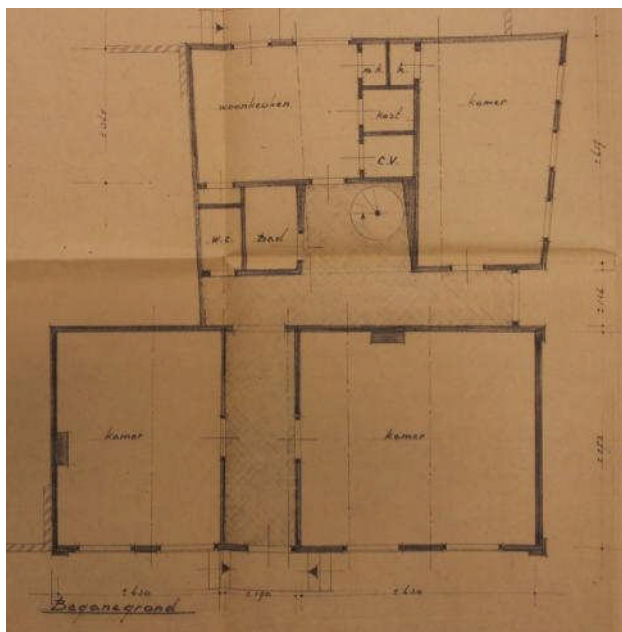

HILLEGERSBERG
— Waarschijnlijk wordt het oude raadhuysje in de Kerkstraat van Hillegersberg volgend jaar gerestaureerd. Een bericht dat veel Bergenaars goed zal doen.

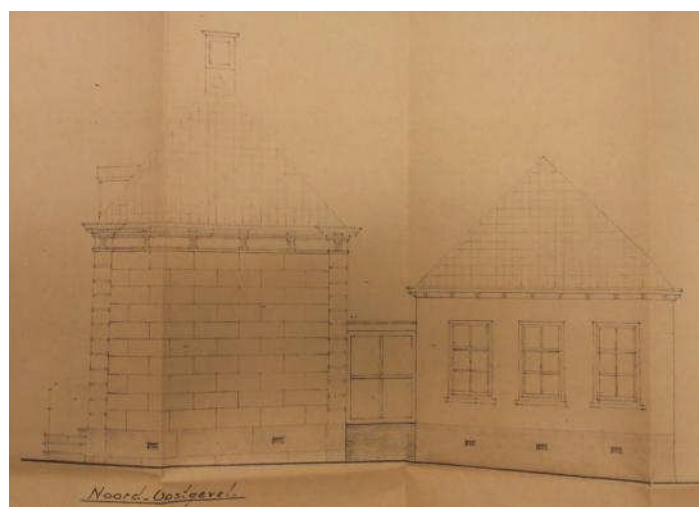
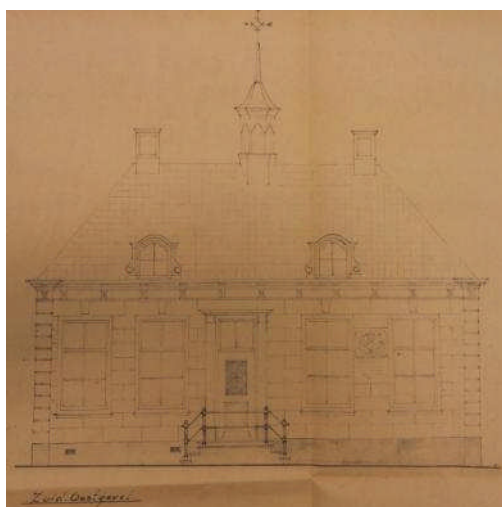
Er is al jaren geleden gesproken over restauratie van het oude raadhuis, maar de wijkraad Hillegersberg-Schiebroek vermoedt dat het nu wel gaat gebeuren.

Begin januari hoopt het dagelijks bestuur zekerheid te hebben over de opknapbeurt van het kleine gebouw met de prachtige gevelsteen.

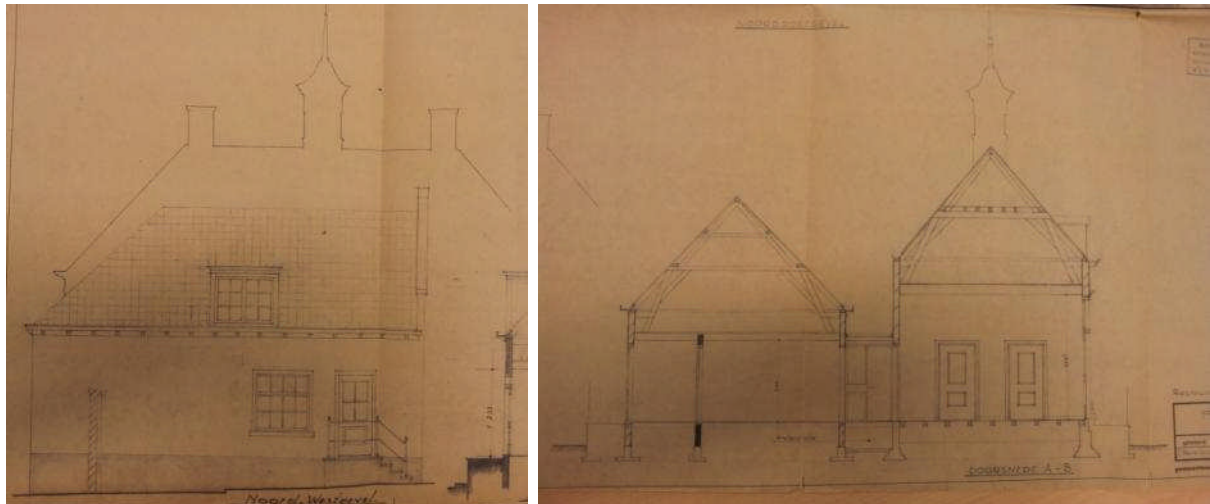
Artikel over de restauratie van het oude raadhuis in Het Vrije Volk van 19 december 1973

Schetsontwerp uit 1973 voor het maken van een woning.

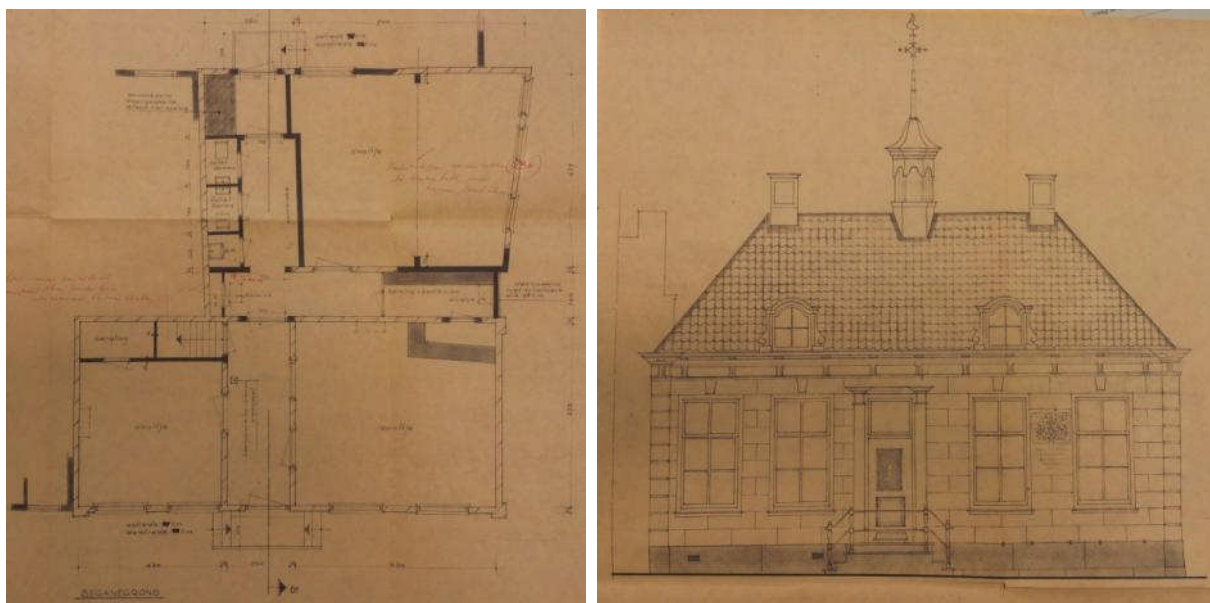

Gevels behorend bij het schetsontwerp uit 1973.

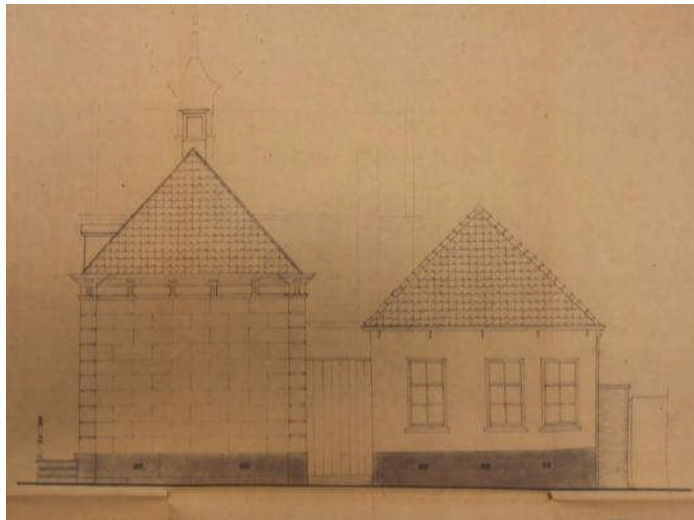

Gevel en doorsneden behorend bij het schetsontwerp uit 1973.

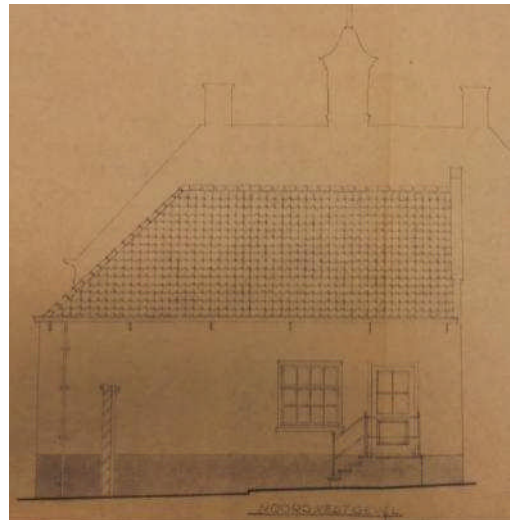
In september 1973 werd het oude raadhuis aangewezen als rijksmonument. Een jaar later werd er een vergunningsaanvraag gedaan voor het restaureren en herbestemmen van het gebouw. Blijkens de aanvraag had het gebouw laatstelijk als clubhuis voor padvinders gediend en kreeg het nu een culturele bestemming. De tekeningenset van Gemeentewerken geeft inzicht in de veranderingen die daartoe werden doorgevoerd. In de linker ruimte werd er een scheidingswand geplaatst, waarachter een berging en een trapopgang naar zolder werd gesitueerd. In de noordwestelijke hoek van het rechter zaaltje kwam een doorgang naar de voormalige steeg. De zijgevel van het achtergebouw aan de steegzijde alsmede het kopgeveltje van de voormalige steeg werden geheel vernieuwd. Het kopgeveltje werd afgebroken en iets terugliggend opnieuw opgemetseld en het raam verdween. Het feit dat hier voordien een raam aanwezig was suggereert dat dit deel van de steeg daarvoor als ruimte bij het achtergebouw was getrokken. Het achtergebouw werd ingedeeld met een grote zaal en een opslag met garderobe en toiletten. Midden in de zaal werd er een stalen balk op twee penanten aangebracht; mogelijk kwam deze constructie in de plaats van de scheidingswand die volgens de tekening van 1921 op deze plaats heeft gestaan. Bij de voorgevel werd de bestaande trap verwijderd en werd het oorspronkelijke bordes gereconstrueerd. In de noordwestgevel van het achtergebouw werd het linker raam verwijderd en er werd de achterdeur aangepast. Hierbij verdween het bovenlicht, werd de deur uitgenomen en hoger teruggeplaatst en werd het kozijn van een hardstenen trapbordes voorzien.

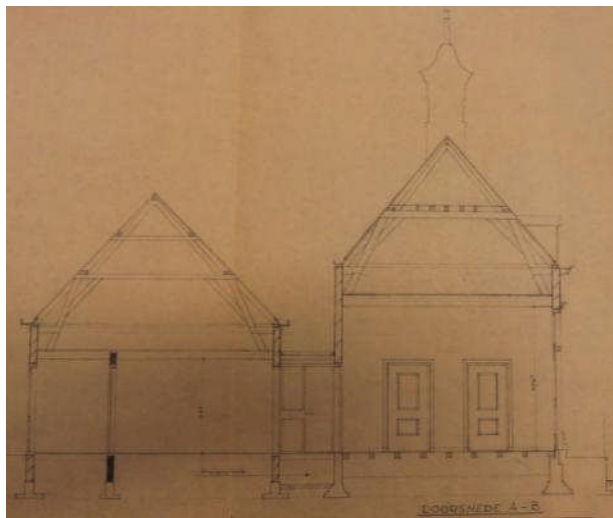
Tekeningset behorend bij de restauratie van 1974. Links de plattegrond van de begane grond, rechts de zuidoostgevel.

Noordoostgevel.

Noordwestgevel.

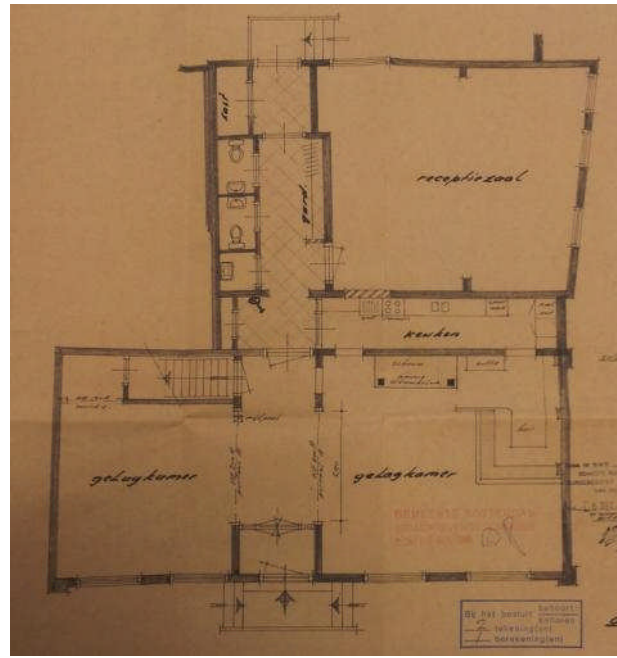
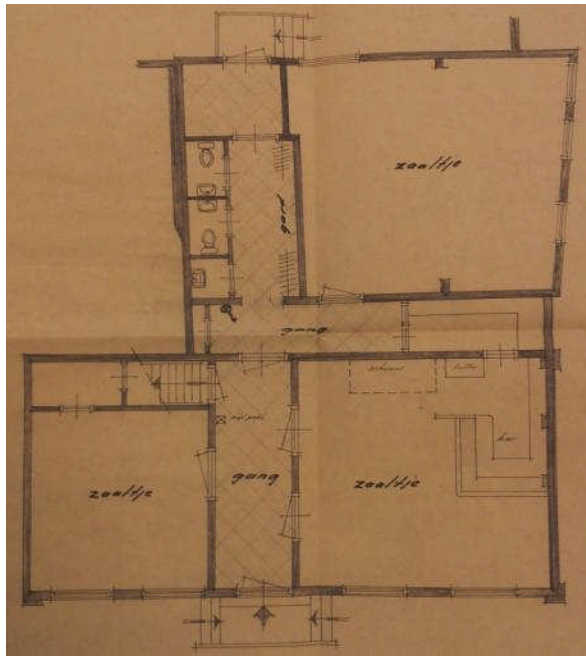

Links: Doorsnede, rechts: Het bijna voltooide raadhuis in het voorjaar van 1975.

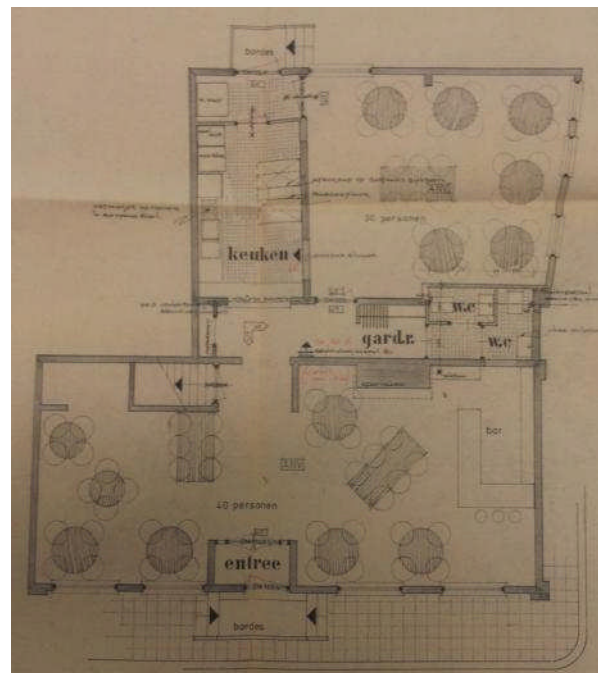
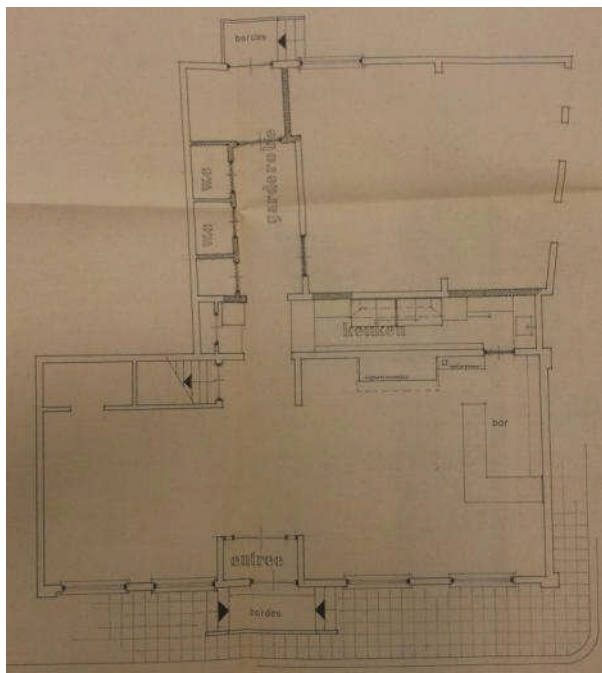
Op 9 mei 1975 werd het oude raadhuis feestelijk heropend. In de ruimtes van het voorgebouw werd een café / herberg ondergebracht en de zaal in het achtergebouw werd gebruikt voor tentoonstellingen, recepties en kunstmanifestaties.

Al snel bleek dat de uitbater meer de nadruk op de horeca dan op de culturele functie legde. In 1980 vroeg hij een vergunning aan om het pand te veranderen in een restaurant. Volgens de bij de aanvraag behorende tekeningenset werden de beide kamers en de middengang van het voorgebouw samengevoegd door twee doorbraken in de wanden van de middengang te maken. Bij de voordeur kwam een portaal en in de rechter zaal werden twee doorbraken gemaakt. De voormalige steeg werd heringericht tot keuken, waarvoor de zaal in het achtergebouw een nieuwe toegang kreeg.

De verbouwing van de herberg met expositieruimte tot restaurant zorgde voor protesten bij omwonenden en de gemeente. Het college van B&W vond dat het met gemeenschapsgeld gerestaureerde raadhuis hiermee zijn culturele bestemming was kwijtgeraakt, waarna een conflict tussen de gemeente en de uitbater ontstond. Volgens krantenartikelen uit begin jaren '80 resulteerde dit in de uitzetting van de uitbater, maar op een vergunningsaanvraag voor het verbouwen van het restaurant in 1986 staat dezelfde uitbater nog als gebruiker aangegeven. In deze verbouwingsplannen werd de keuken van de voormalige steeg verplaatst naar de zuidwestelijke hoek van het achtergebouw. Op de plaats van de bestaande keuken werden de garderobe en de toiletten gesitueerd; hiervoor werd de steeg aan de noordzijde wat verbreed.

Bestaande en nieuwe toestand in 1980.

Bestaande en nieuwe toestand in 1986.

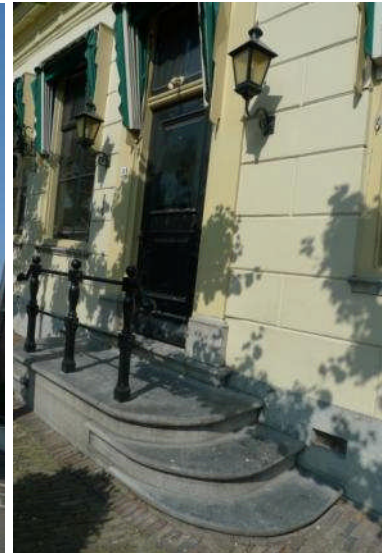
In 1998 werd het pand door de gemeente Rotterdam verkocht aan Stadsherstel Historisch Rotterdam. Een jaar later onderging het pand onder leiding van de nieuwe eigenaar en restauratiearchitect A. van der Zwan een restauratie, waarbij onder andere funderingsherstel werd uitgevoerd, waarbij het raadhuis voorzien werd nieuwe betonnen vloeren op maaiveldniveau, gefundeerd op 50 gekoppelde injectiepalen. De begane grondvloeren, de trap en de scheidingswanden in de zalen werden hierbij verwijderd en vervangen. Uit de plantekeningen blijkt dat er in de tussentijd op onbekend moment een nooddeur met trap in de noordwestgevel was gemaakt. Na de restauratie werd het gebouw verhuurd als restaurant. Begin 2015 ging dit restaurant echter failliet, waarna Stadsherstel een nieuwe huurder aantrok, die daartoe het gebouw wil aanpassen. Bij de bouwhistorische inspectie bleken daartoe al diverse sloopwerkzaamheden uitgevoerd, waarbij onder andere de trap, de daarlangs gelegen wand en de twee wanden aan weerszijden van de middengang waren verwijderd.

Beschrijving van de bestaande situatie

Het voormalige raadhuis heeft een rechthoekige plattegrond en bestaat uit één bouwlaag met een zolder. Het pand heeft over een pannengedekt schilddak met een zeshoekig torentje centraal op de nok. Aan de achterzijde van het raadhuis is er een bijgebouw. Dit bijgebouw heeft een iets scheefgetrokken rechthoekige plattegrond en bestaat uit één bouwlaag met een zolder met een zadeldak met een tuitgevel aan de zuidwestzijde en een derde dakschild aan de noordoostzijde. Aan de zuidoostzijde is het bijgebouw door middel van een éénlaags tussenlid met plat bitumineus dak met het hoofdgebouw van voormalig raadhuis verbonden.

Zuidoostgevel.

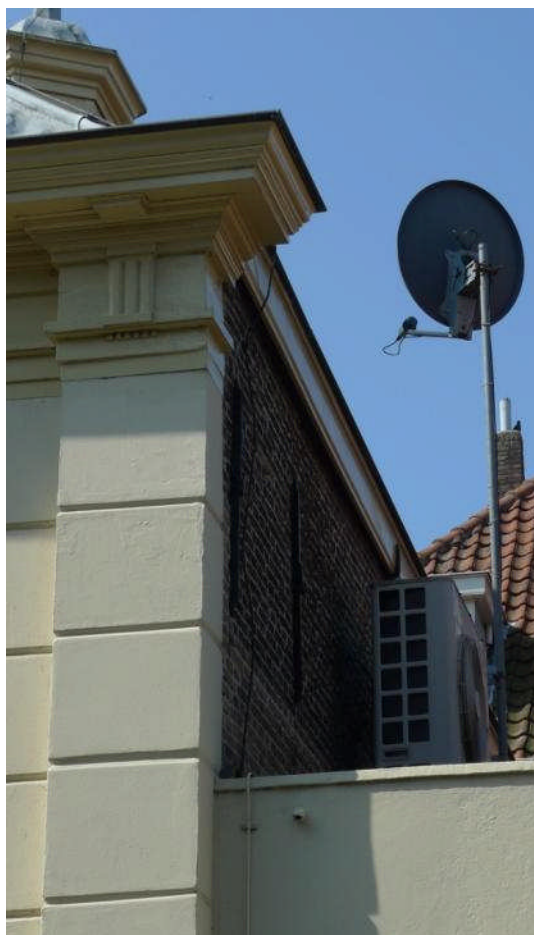
Entree met bordes.

Het raadhuis heeft de voorgevel aan de zuidoostzijde van het gebouw. Deze en de noordoostgevel zijn opgetrokken in metselwerk en hebben smalle hoekrisalieten. De gevels zijn boven een hardstenen plint met ventilatieroosters gepleisterd in blokmotief. De gevels worden beëindigd onder een grenen kroonlijst met een fries, voorzien van triglieven. In de symmetrisch opgezette voorgevel is er een centrale entreepartij met houten pilasters op hardstenen basementen en een houten kroonlijst. De entree bestaat uit een grenen deurkozijn met geprofileerde deur en een bovenlicht met twee-ruitsverdeling. Voor de entree is er een hardstenen bordes met gietijzeren balustrade en afgeronde treden. Aan weerszijden van de entreepartij zijn er twee grenen raamkozijnen met hardstenen dorpels en zesruits schuiframen. Tussen de twee gevelopeningen aan de rechterzijde van de middenpartij zijn er twee hardstenen gedenkstenen met drie smeedijzeren ankers opgenomen. Op de bovenste steen zijn de stadswapens van Rotterdam en Hillegersberg te zien, voorzien van een barokke omlijsting en een kroon. Op de onderste steen is te lezen: "In den yaere Seventien Hondert Twee en vyftig Heeft aen dit Huys den Eersten Steen geLegt Yonkvrouwe Lucia Steenlack. Toen al hier Schout waren D.H.M Claudius, Johannes Steenlack, AmbagtsBewaerders Nikolaes Boek Holt en Heindrik Huijsman en D.H. Jacob van Rooye Secretaris". Geheel rechts is er nog een stalen hemelwaterafvoer voor de koperen goot in de kroonlijst aanwezig.

Aan de noordwestelijke zijde is er boven het tussenlid nog een bovendaks geveldeel, opgetrokken in schoon metselwerk. Het metselwerk is opgetrokken in roodbruine stenen in kruisverband en is voorzien van smeedijzeren gevelankers. De gevel wordt recht onder een grenen boei beëindigd.

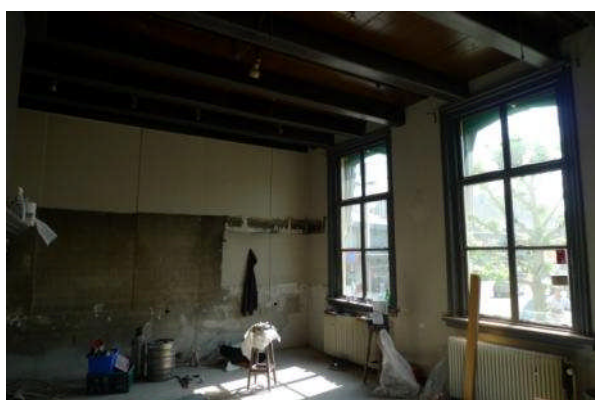

Noordoostgevel.

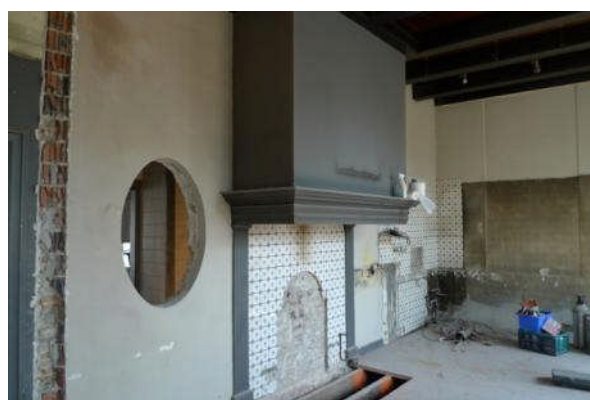

Noordwestgevel.

In het interieur bevindt zich onder de kruipruimte een betonvloer op injectiepalen, die gekoppeld is aan de gemetselde funderingen van de gevels. De begane grondvloer bestaat uit een grenenhouten balklaag en vloerdelen. De begane grond is op moment een ongedeelde ruimte, met aanzetten van wanden in het verlengde van de entree. Aan de noordoostelijke zijde is er een rookgaskanaal met schouwmantel aanwezig. Nabij de entree bevindt zich een hardstenen grenspaal.

Begane grond.

Schouw.

De zoldervloer van grenen delen wordt gedragen door geprofileerde grenen balken, die bij de schouw en om en naast het trapgat zijn voorzien van ravelingen. De zolder is door middel van een lichte scheidingswand verdeeld in twee ruimten. Aan de noordoostzijde is er een rookgaskanaal aanwezig.

Westelijke zolderruimte.

Oostelijke zolderruimte.

De kapconstructie bestaat uit vijf grenen spanten. De twee flieringgebinten zijn voorzien van twee spantbenen met blokkeels, korbelen en kreupele stijlen onder een trekbalke; de andere drie spanten hebben daarboven nog een gestapeld spant dat de nokgording ondersteunt. Het dakbeschot wordt gedragen door grenen muurplaten, flieringen, hoekkepers en een nokgording. Voor zover bekend is het dak niet geïsoleerd. De dakvlakken zijn bedekt met gesmoorde oude Hollandse pannen. Het dakvlak boven de voorgevel heeft twee grenen, met zink en lood beklede dakkapellen, voorzien van grenen draairamen met vierruits-verdeling. Bij de nokeinden zijn er schoorstenen van gepleisterd metselwerk aanwezig. In het midden van de kap bevindt zich het klokkentorentje met spits en daarop een kruis met een vergulde beeltenis van de heilige Hildegardis. De constructie van het torentje bestaat uit zes grenen stijlen, die gedragen worden door drie op de trekbalcken opgelegde houten liggers. De toren is bekleed met zink en lood.

Flieringgebint.

Basement torentje.

Noordoostgevel.

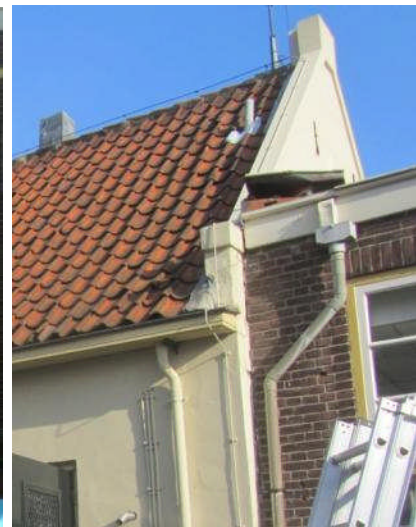

Interieur tussenlid.

Het tussenlid heeft aan de noordoostelijke zijde een gemetselde en vlak gestukadoorde gevel zonder openingen. Bij de dakrand zijn er twee loden spuwers aanwezig. Het tussenlid heeft een betonnen vloer onder de kruipruimte; de begane grondvloer heeft een houten balklaag met daarop een zwaluwstaartbetonvloer met daarop een klinkerbestrating. Het tussenlid heeft een plat dak met bitumineuze afdekking op houten dakbeschot, gedragen door een grenen balklaag.

Noordwestgevel.

Zuidwestelijke topgevel.

De gevels van het bijgebouw zijn opgetrokken in gepleisterd metselwerk met een grijs gesauste plint. De noordoost- en noordwestgevels worden recht onder een bakgoot beëindigd, de zuidwestgevel is uitgevoerd met een tuitgevel. In de noordoostgevel zijn er ventilatieroosters en drie gevelopeningen met hardstenen dorpels en drieruits grenen schuifraamkozijnen. De noordwestgevel heeft een grenen deurkozijn met een vlakke deur, een grenen raamkozijn met twaalfruits schuifraam en een grenen deurkozijn met vlakke deur en hardstenen neuten en onderdorpel. Voor de laatstgenoemde deur is een hardstenen bordes met gietijzeren hekwerk en hardstenen treden op een gemetselde onderbouw aanwezig. In de gevel zijn ventilatieroosters en smeedijzeren ankers opgenomen. In de hoeken bevinden zich stalen hemelwaterafvoeren. De grenen bakgoot wordt gedragen door smeedijzeren beugels. De zuidwestelijke gevel heeft een overkragende gemetselde afdekking en bevat smeedijzeren gevelankers en twee grenen raamkozijnen met vaste ramen.

Het bijgebouw heeft onder de kruipruimte een betonnen vloer. De begane grondvloer bestaat uit een grenen balklaag met vloerdelen. De begane grond van het bijgebouw is een ongedeelde ruimte. De zoldervloer bestaat uit een balklaag van geprofileerde grenen balken met daarop vloerdelen. De zolder is te bereiken via een vlizotrap bij de achterdeur.

Begane grond.

Zolder.

De kapconstructie bestaat uit twee gestapelde grenen spanten. De onderste spanten bevatten spantbenen, blokkeels, korbelen en een dekbalk; de bovenste spanten alleen spantbenen en een hanebalk. Het meest noordelijke spant staat op onderslagbalken over de onderliggende balklaag. Het multiplex dakbeschot op sporen wordt gedragen door muurplaten, twee flieringen, hoekkepers en een nokgording. De dakvlakken zijn gedekt met oud-Hollandse pannen en zijn zover bekend niet geïsoleerd.

Nokgebint.

Spant.

Beschrijving van de bouwhistorische sporen

Voor een nadere aanduiding van de aangetroffen bouwhistorische sporen wordt verwezen naar de tekeningen in bijlage 1.

Raadhuis - kapconstructie

De kapconstructie van het raadhuis is voorzien van gehakte telmerken, waarbij de noordwestelijke (hierna: linkse) spantbenen zijn voorzien van halve manen en de zuidoostelijke (hierna: rechtse) spantbenen van rechte strepen. De onderdelen die zijn gemerkt zijn het onderste spantbeen, de dekbalk en (indien aanwezig) het bovenste spantbeen. Het meest zuidelijke spant draagt links drie maal het telmerk)) en rechts drie maal het telmerk II (afb. 1, 2 en 3). Het tweede spant draagt links drie keer het telmerk))) en rechts drie keer III (afb. 4 en 5). Bij het derde spant is er links twee maal het telmerk) en rechts twee maal I waargenomen (afb. 6 en 7). Spant 4 draagt links drie maal het telmerk))) en rechts drie keer het telmerk IIII (afb. 8 en 9). Spant 5 draagt ten slotte links een keer het telmerk V met gebogen lijnen en rechts twee maal het telmerk V met rechte lijnen (afb. 10 en 11).

Wat opvalt is dat de nummering van de telmerken bij drie spanten niet strookt met de volgorde van de spanten. Gezien het feit dat de kap van het raadhuis uit twee verschillende soorten spanten bestaat die niet zonder aanpassingen om te wisselen zijn, lijkt het erop dat de spanten altijd al in deze volgorde hebben gestaan. Bij spant 5 lijkt er een telmerk in het onderste spantbeen te zijn verdwenen; mogelijk is dit spantbeen in het verleden vervangen. Markeringssporen en het feit dat bepaalde spantonderdelen (bijvoorbeeld in spant 1) niet goed in elkaar passen (afb. 12 en 13), suggereren dat er in het verleden herstellingen aan de kap hebben plaatsgevonden waarbij spanten of spantdelen gedemonteerd zijn geweest.

1.

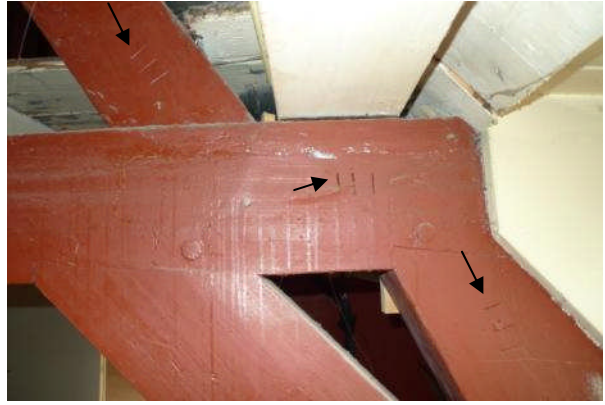
2.

3.

4.

5.

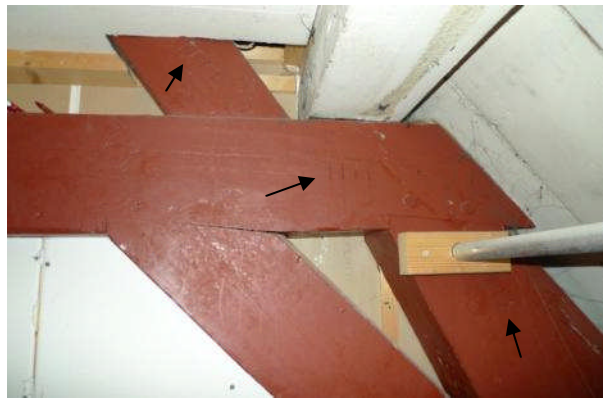
6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

Het meest noordelijke deel van de kapconstructie was wegens een verlaagd plafond niet bereikbaar voor inspectie.

Raadhuis - gevels

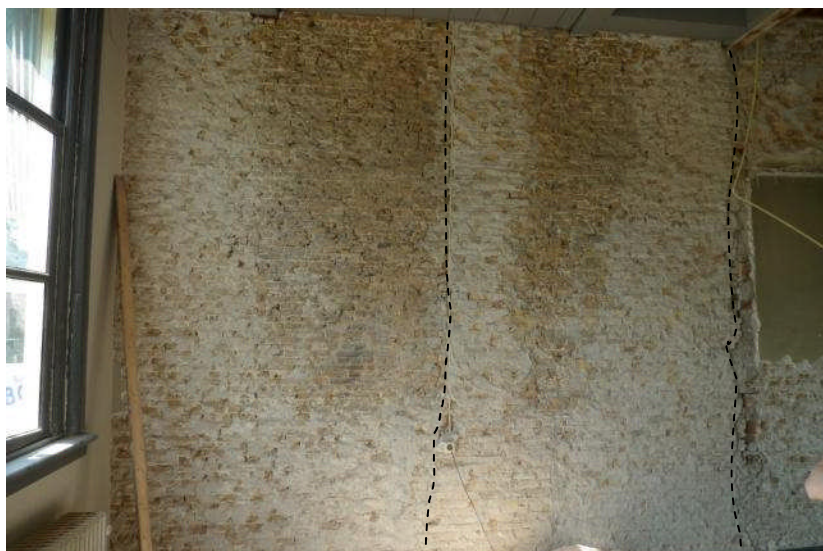
In de noordoostgevel van het raadhuis is een vierkant in het blokpatroon van het pleisterwerk te zien (afb. 14). Op oude afbeeldingen is te zien dat zich hier een klein deurtje of klepje in de gevel bevond. De functie ervan is niet bekend.

14.

Raadhuis - interieur

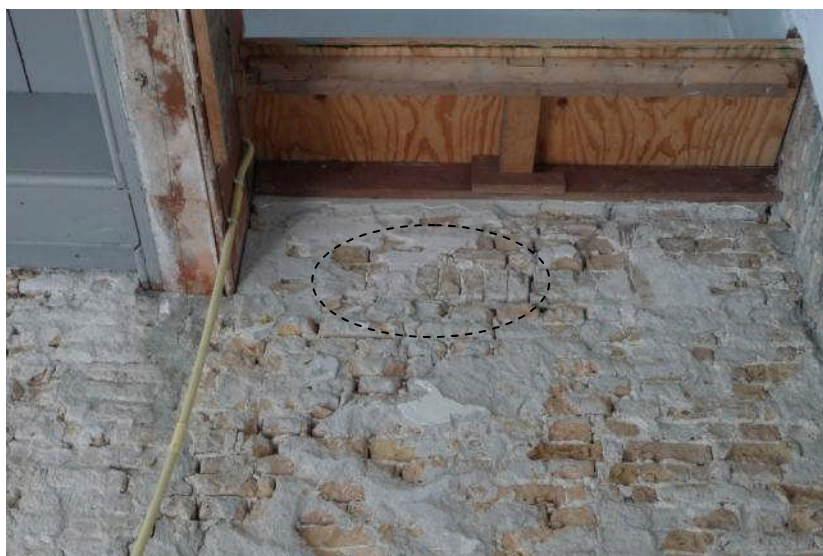
In de zuidwestelijke wand van het raadhuis zijn enkele onregelmatigheden in het metselwerk aangetroffen. De gevel lijkt drie verticale vlakken met verschillende soorten metselwerk te hebben (afb. 15). Het metselwerk in de linker helft van de gevel bestaat overwegend uit appelbloesemstenen in een formaat van 150-170 x 75-82 x 38-39 mm. Ter hoogte van de raveling in de balklaag van de zoldervloer zijn enkele beroete stenen te zien. In het midden is er een strook met gele stenen te zien, die waarschijnlijk zijn aangebracht bij het inboeten van de gevel na het verwijderen van de schouw en het dichtzetten van de doorgang naar de voormalige pastorie. Rechts (afb. 16), ter hoogte van het trapgat, is weer een appelbloesemsteen te zien met enig inboetwerk in roodbruine steen. Ter hoogte van de balklaag is er een rollaag in het metselwerk aanwezig (afb. 17).

15.

16.

17.

18.

De wand tussen de zuidwestelijke gevel en de doorgang naar het tussenlid is in cement gemetseld en is waarschijnlijk bij de sloop van de pastorie of een latere restauratie (deels) gesloopt en opnieuw opgebouwd. Aan de andere zijde van de doorgang, bij de schouw, is te zien dat de wand een voorzetwand van porisoblokken heeft gekregen (afb. 18). De schouw lijkt te bestaan uit oude delen, aangevuld met onder andere moderner tegelwerk (op poriso) en uitbreidingen op het lijstwerk.

Op de binnenzijde van de noordoostgevel zijn de aftekeningen van de twee gevelopeningen aanwezig op de plaats waar zich volgens de aquarel van Kortebrant uit 1755 twee ramen bevonden (afb. 19). Nabij de entree bevindt zich een hardstenen grenspaal met daarop de wapens van Hillegersberg en Bleiswijk (afb. 20 t/m 22). Volgens het Rotterdamsch Nieuwsblad van 2 augustus 1939 stamt deze grenspaal uit omstreek 1778 en stond hij bij de meest westelijk gelegen molen in de bocht van de Limietkade op de voormalige grens tussen de twee ambachten. De grenspaal is eind jaren '30 in het bezit gekomen van het Prentenkabinet, die het object in het oude raadhuis toonde. De grenspaal staat vermoedelijk sinds het gereedkomen van het funderingsherstel in 1999 op zijn huidige plaats; daarvoor stond hij iets verderop in de middengang, tussen de deur naar de zuidelijke zaal en de trap.

19.

20.

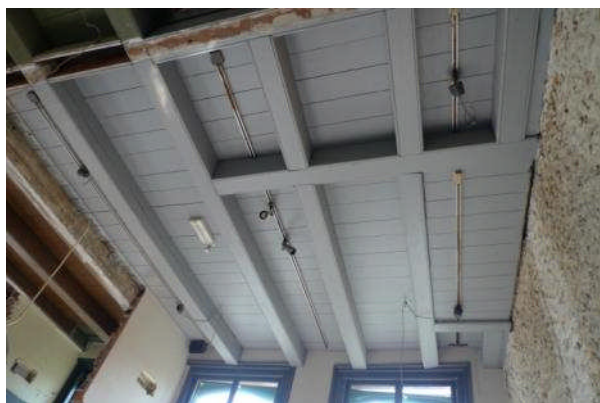

21.

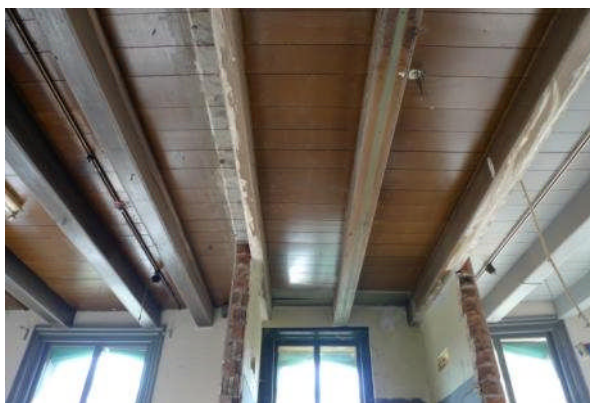

22.

In de met een duivenjager geprofileerde balklaag van de zoldervloer zijn een aantal ravelingen te zien, die behoren bij de inmiddels verwijderde schouw (afb. 23). De ene ravelingbalk steekt om onbekende redenen verder door dan de andere ravelingbalk. Ter hoogte van de middengang is er een afwijking in de onderlinge tussenafstand van de balken te zien (afb. 24). Te zien is dat de balk boven de noordelijke wand van de middengang kleiner is uitgevoerd en slechts aan één zijde is voorzien van een profilering. Aan de noordzijde van deze balk is een extra balk aangebracht. De exacte reden van deze situatie is niet bekend, mogelijk is het gedaan om een symmetrie in de balklaag boven de middengang te creëren, of om gunstig uit te kunnen komen met de raveling bij de noordelijke schouw.

23.

24.

Op de balken zijn er plaatselijk wat oudere verflagen te zien. Op de balken tussen de schouw en de noordoostgevel zijn onder de huidige donkerbruine verf een laag rood en grondverf te zien, waarna het kale hout wordt aangetroffen (afb. 25). De afwezigheid van dit beperkte aantal verflagen suggereert dat de balken tijdens een eerdere restauratie kaal gemaakt zijn. Voor de balken boven de zuidelijke ruimte geldt hetzelfde; onder het huidige grijs is hetzelfde rood aangetroffen (afb. 26). Op de balk boven de zuidelijke wand van de middengang zijn meerdere verflagen te zien; de bovenste laag lijkt hierbij okerkleurig te zijn en is aangebracht over een donker-groenblauwe verf, eronder is het kale hout te zien (afb. 27).

25.

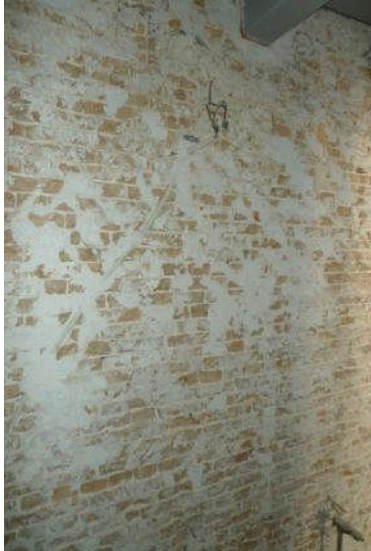
26.

27.

Tussenlid - interieur

In het tussenlid is de buitenzijde van de voormalige noordwestgevel van het raadhuis te zien (afb. 28). Het metselwerk in appelbloesemstenen komt overeen met het eerder genoemde metselwerk in de voormalige zuidwestgevel. Restanten van voegwerk duiden erop dat dit inderdaad ooit een buitengevel was. Ook is herkenbaar dat de balklaag van het dak later in de gevel ingehakt is en vervolgens rondom is aangewerkt door inboeten (afb. 29). Dit komt overeen met de weergave van een steeg op deze plek op de kadastrale kaart van 1811-1832.

28.

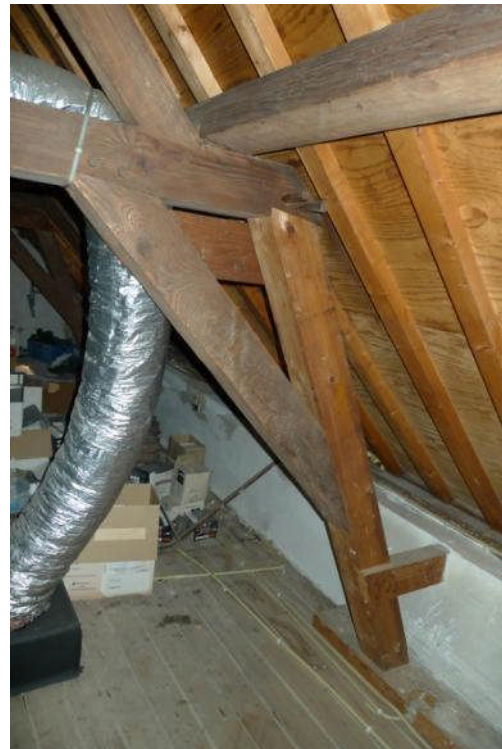
29.

Bijgebouw - kapconstructie

In de kapconstructie van het bijgebouw zijn alleen op de oostelijke onderdelen van het noordelijke spant telmerken aangetroffen (afb. 30). Op het spantbeen, de dekbalk en de korbeel is hier met een vrij brede beitel het telmerk II ondiep ingehakt.

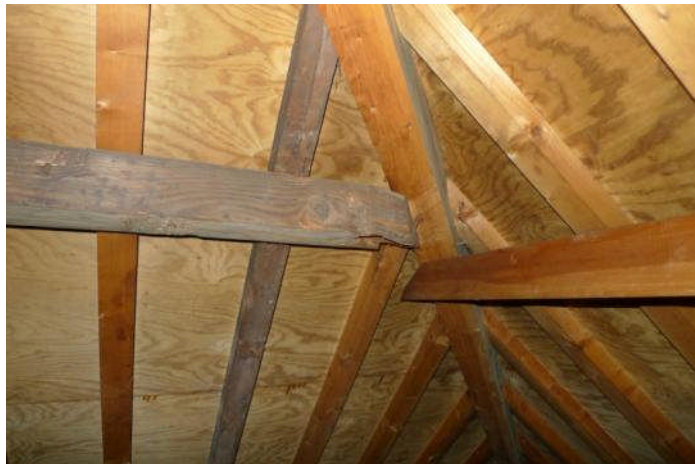

30.

31.

Wat ook opvalt is dat het westelijke onderste spantbeen en blokkeel van het noordelijke spant is vervangen en dat dit spant op onderslagbalken over de balklaag staat (afb. 31); dit spant staat niet recht boven een van de onderliggende balken. Aan de eigenschappen van de afzonderlijke kap- en dakonderdelen is ook te zien dat er in het verleden de nodige aanpassingen zijn gedaan. Bij de ontmoeting van het noordwestelijke en het noordoostelijke dakvlak is de noordoostelijke fliering vervangen, maar om onbekende reden sluit deze niet aan op de oude (afb. 32). Aan de zijde van de topgevel valt op dat het laatste deel steeds vervangen is (afb. 33); dit kan duiden op vervangen balkkoppen, maar ook mogelijk op een wijziging in de kapconstructie, bijvoorbeeld na de sloop van de overige delen van de pastorie in 1926.

32.

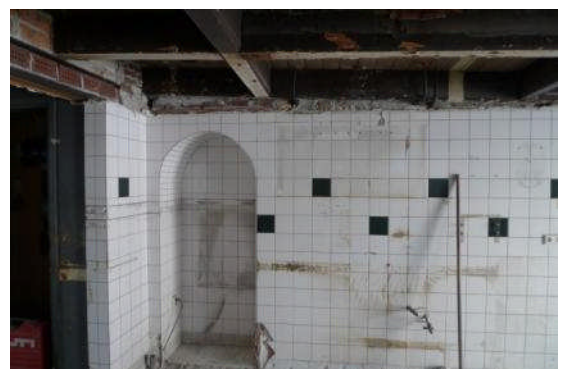
33.

Bijgebouw - interieur

Boven de doorgang naar de voormalige keuken is een stalen latei te zien, wat bewijst dat deze doorgang later is aangebracht (afb. 34). De zuidwestelijke wand heeft een nis, ter plaatse van een oude doorgang naar de in 1926 gesloopte deel van de voormalige pastorie (afb. 35). Deze wand staat conform de plattegrondtekening van 1921 op de plaats van een oudere wand en zou enige leeftijd kunnen hebben. De wand bestaat, zover het door tegelwerk waarneembaar is, echter uit een mengeling van roodbruine en gele bakstenen en poriso. Naast de nis is boven het tegelwerk ook een rollaag te zien, die mogelijk verband houdt met een inmiddels gesloopte schouw. Boven de balklaag van de zoldervloer staat de binnenzijde van de topgevel niet in één lijn met de binnenzijde van de gevel op de begane grond. De topgevel rust daardoor deels op de wand op begane grondniveau en deels op de strijkbalk. Deze situatie is waarschijnlijk ontstaan bij het dichtzetten van deze zijde van het gebouw bij de sloop van de voormalige pastorie in 1926.

34.

35.

De balklaag boven de voormalige keuken laat een aantal ravelingen zien, waarvan de functie niet geheel duidelijk zijn (afb. 36). De lange raveelbalk nabij de doorgang naar het tussenlid bevat sporen van machinale bewerking en past niet goed op de andere balken, zodat deze naar verwachting later is toegevoegd (afb. 37). Ook diverse van de overige balken in de balklaag zijn waarschijnlijk op enig moment vervangen, getuige de sporen van machinale bewerking daarop.

36.

37.

Conclusie bouwgeschiedenis

Op 24 juni 1752 besloot het bestuur van het ambacht van Hillegersberg het oude en bouwvallige raadhuis uit 1599 te vervangen door een nieuw raadhuis. In het daaropvolgende jaar verrees op de oude funderingen een nieuw raadhuis naar ontwerp van Bart Overgauw. Het raadhuis had voor het bestuur een functie als bijeenkomstruimte, rechtbank en kantoor voor ambtelijke administratie. Het had in hoofdlijnen de vorm zoals die thans nog aanwezig is, met een eenlaagse rechthoekige plattegrond en een zoldering met een pannengedekt schilddak met schoorstenen op de nokeinden en een zeshoekig torentje daartussen. In de voorgevel was er een centrale entree met aan weerszijden daarvan twee schuiframen. Een verschil met de huidige situatie was dat de gevels in schoon metselwerk waren opgetrokken. In de rechter zijgevel bevonden zich bovendien twee schuiframen. De plattegrond bevatte een middengang met aan weerszijden een kamer. Tussen de kamer ten linkerzijde van de gang en de achtergevel bevond zich een binnenmuur, waarachter de trapopgang naar de zolder was gemaakt.

Alle vensters werden in het eerste kwart van de 19^e eeuw van nieuwe ramen voorzien. Wanneer de ramen in de rechter zijgevel werden dichtgezet is niet bekend.

In een L-vorm om het raadhuis bevond zich de pastorie van de gereformeerde kerkgemeente, die geheel of gedeeltelijk in 1731 was gebouwd, eveneens naar ontwerp van Bart Overgauw. Tussen beide gebouwen was er een L-vormige steeg aanwezig. De noordwestelijke vleugel van de pastorie bestond uit een gebouw met een iets scheefgetrokken rechthoekige plattegrond met één bouwlaag onder een zolder met een pannengedekt schilddak. De steeg liep mogelijk niet geheel tot aan de rechter zijgevel van de gebouwen door; mogelijk bevond zich hier al een aanbouw tussen de gebouwen; deze was daar in ieder geval in 1831 al aanwezig.

Vanwege de uitbreiding van het ambtelijk apparaat aan het einde van de 19^e eeuw ging de gemeente in 1897 over tot de aankoop van de naastgelegen pastorie. De gebouwen werden samengevoegd en de gevels werden tot een geheel gemaakt door deze te pleisteren in blokverband; ook kregen beide gebouwen eenzelfde stoep en ramen. Waarschijnlijk werd bij deze samenvoeging ook de steeg tussen het raadhuis en de pastorie bij de gebouwen gevoegd. De vleugel van de pastorie aan de noordwestzijde van het oude raadhuis werd verbouwd tot conciërgewoning.

In 1921 werd het raadhuis opnieuw te klein en verhuisde de gemeente naar de villa "Buitenlust" aan de Parklaan (later C.N.A. Looslaan). Na de verhuizing bleef de gemeente eigenaar van het oude raadhuis. De nieuwe gebruiker werd de zorginstelling "Het Groene Kruis", die het pand waarschijnlijk deelde met nog achtergebleven afdelingen van de gemeente. In 1926 werd het grootste deel van de voormalige pastorie gesloopt en vervangen door nieuwbouw, die in 1928 gereed kwam. De voormalige conciërgewoning aan de noordwestzijde van het oude raadhuis bleef gespaard. Aan de zuidwestelijke zijde werd de zoldering van dit gebouw ter plaatse van de slooplijn door middel van een nieuwe gemetselde tuitgevel beëindigd. Op de begane grond werd een bestaande binnenmuur nu de woningscheidende wand.

In 1938 kwam het oude raadhuis na een restauratie in gebruik bij het Prentenkabinet, dat er oudheidkundige objecten tentoonstelde, waaronder de nog altijd in het gebouw aanwezige grensmaal uit 1778.

Begin jaren '70 werd het oude raadhuis gerestaureerd en ingericht als café / herberg en expositieruimte. Daarbij werd het interieur van de conciërgewoning geheel gesloopt en werden hier een garderobe en toiletten gemaakt. Ook werd de noordoostgevel van de voormalige conciërgewoning aangepast in die zin dat de gevel in de lijn van de steeg tussen de bouwdelen iets

terugliggend ten opzichte van de rooilijn werd gelegd en dat het daarin aanwezige raam niet teruggebracht werd.

In 1980 verbouwde de exploitant van de herberg het pand tot restaurant, waarbij in het tussenlid tussen het raadhuis en de voormalige conciërgewoning een keuken werd gemaakt. Daartoe werden er tevens een deur en een ovale raamopening in de noordwestelijke gevel van het oude raadhuis gemaakt. In 1986 werd de plaats van de keuken en de toiletten omgewisseld. In 1998 verkocht de gemeente Rotterdam het gebouw aan Stadsherstel Historisch Rotterdam, dat het pand een jaar later liet restaureren. Tijdens de restauratie werd onder andere uitgebreid funderingsherstel uitgevoerd. Daarvoor werden alle vloeren van de begane grond vervangen en werden alle binnenwanden gesloopt en na herstel teruggebracht in porizo. Na de restauratie werd het pand opnieuw als restaurant in gebruik genomen.

Thans staat het gebouw leeg, maar de nieuwe huurder is voornemens er na verbouwing wederom een restaurant te beginnen.

Globale waardestelling en aanbevelingen

Het Oude Raadhuis en de voormalige conciërgewoning, beide gelegen aan de Kerkstraat 10, werden in 1973 aangewezen als rijksmonument. In bijlage 2 zijn de redeggevende beschrijvingen van RCE bij dit aanwijzingsbesluit opgenomen.

De waardering geschiedt volgens de vijf aspecten uit de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek 2009:

- algemene historische waarden;
- stedenbouwkundige of ensemblewaarden;
- architectuurhistorische waarden;
- bouwhistorische waarden;
- gebruikshistorische waarden.

Elk van deze aspecten wordt getoetst aan de hand van de criteria gaafheid, authenticiteit en zeldzaamheid.

Algemene historische waarden

De stichting van het representatieve pand is direct gerelateerd aan de groei die Hillegersberg medio 18^e eeuw in politieke en economische zin doormaakte. De uitbreidingen en veranderingen van het gebouw geven een beeld van het groeiende ambtelijk apparaat en daarmee ook de ontwikkeling van het gebied. Het in hoofdlijnen gaaf bewaard gebleven oude raadhuis vormt een tastbare herinnering aan de sociaal-culturele ontwikkeling die het dorp Hillegersberg gedurende de 18e, 19e en begin 20e eeuw doormaakte. Om deze redenen heeft het pand een hoge historische waarde.

Stedenbouwkundige of ensemblewaarden

Het raadhuis is één van de laatste historische gebouwen in de directe omgeving, waar zeker ten westen van het gebouw de in de eertijds uitgestrekte weilanden in het midden van de 20e eeuw tot stand gebrachte uitbreidingswijken het beeld van het huidige Hillegersberg bepalen. Het gebouw markeert samen met onder andere de Hillegondakerk en de ruïne van het Huis ter Berghe de oude dorpskern van Hillegersberg. De omvang en locatie van het raadhuis is direct gerelateerd aan de stedenbouwkundige situatie sinds de bouw van het eerste raadhuis in 1599. Het raadhuis heeft daarom een hoge stedenbouwkundige waarde.

Architectuurhistorische waarden

Het raadhuis, en met name de representatieve delen uit 1752, vormen een zichtbare uiting van de status van het ambtelijke gezag. Het pand heeft in grote lijnen zijn 18^e eeuwse uiterlijk behouden. Het Oude Raadhuis heeft daardoor een hoge architectonische waarde.

Bouwhistorische waarden

Het gebouw bevat voor zijn omvang relatief veel bouwsporen, die samen de geschiedenis van het pand vertellen. In het interieur van het gebouw is echter bij opeenvolgende verbouwingen een groot deel van het historische bouw materiaal verloren gegaan, evenals alle afwerkingen. De bouwhistorische waarde van het interieur is daardoor beperkt.

Gebruikshistorische waarden

Het representatieve voorkomen van het exterieur van voornamelijk de bouwdelen uit 1752 laat goed zien dat het pand oorspronkelijk de functie van raadhuis had. Helaas zijn bij de diverse veranderingen veel verwijzingen naar het oorspronkelijke gebruik verloren gegaan. De ruimtelijke hoofdstructuur van het raadhuis is echter in hoofdlijnen nog herkenbaar aanwezig. Het als raadhuis gebouwde deel heeft daardoor een hoge gebruikshistorische waarde. De gebruikshistorische waarde van het achterhuis, de voormalige conciërgewoning, is beperkt.

Waardestelling exterieur bouwmassa

De oorspronkelijke bouwdelen van de panden hebben een hoge cultuurhistorische waarde; in het bijzonder de representatieve voorgevel. De dichtgezette gevelopeningen in de noordoostgevel, hebben een positieve waarde doordat deze op een later moment zijn ontstaan, maar inmiddels reeds lange tijd het beeld van het raadhuis bepalen. De kopgevel van het tussenlid heeft een onbekende waarde doordat de oorspronkelijke situatie van dit deel van de voormalige steeg niet bekend is. De nooddeur in de noordwestelijke gevel van het bijgebouw is niet van waarde doordat deze pas eind 20^e eeuw werd toegevoegd. De topgevel is van positieve waarde, daar het vermoeden is dat deze gevel na de sloop van de pastorie in 1926 is toegevoegd of in ieder geval in zijn huidige vorm is ontstaan.

Waardestelling interieur

Alle oorspronkelijke bouwdelen in het interieur zijn van hoge monumentale waarde. Bouwdelen die weliswaar uit moderne materialen bestaan, maar op de plaats van oudere bouwdelen staan en daarmee verwijzen naar de oorspronkelijke ruimtelijke structuur van het pand, zijn van positieve waarde. Dit betreft onder andere de binnenwanden aan weerszijde van de middengang en langs de trap. Onderdelen die relatief recent zijn toegevoegd of gewijzigd, zoals de toiletgroep in het tussenlid en de binnenmuren in de voormalige conciërgewoning, zijn van indifferente waarde.

De globale waardestelling is op de tekeningen in bijlage 3 gedetailleerd weergegeven. Hieruit is herleidbaar welke delen van de gebouwen welke cultuurhistorische waarde vertegenwoordigen, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de volgende waarden:

- Hoge cultuurhistorische waarde: behoud noodzakelijk
- Positieve cultuurhistorische waarde: behoud wenselijk
- Onbekend: Nader onderzoek wenselijk
- Indifferente cultuurhistorische waarde: behoud niet noodzakelijk

Aanbevelingen

Het is aan te bevelen tijdens de toekomstige verbouwing en de verdere verwijdering van niet-monumentale afwerkklagen de achterliggende bouwdelen te inspecteren en eventuele bouwsporen op te nemen en vast te leggen. Verder is de aanbeveling om de recent verwijderde delen van de wanden aan weerszijden van de middengang, de trap naar de zolder en de daarlangs gelegen wand, die samenhangen met de ruimtelijke structuur van het gebouw en daarmee inzicht geven in de gebruikshistorie, terug te brengen.

Bronnen

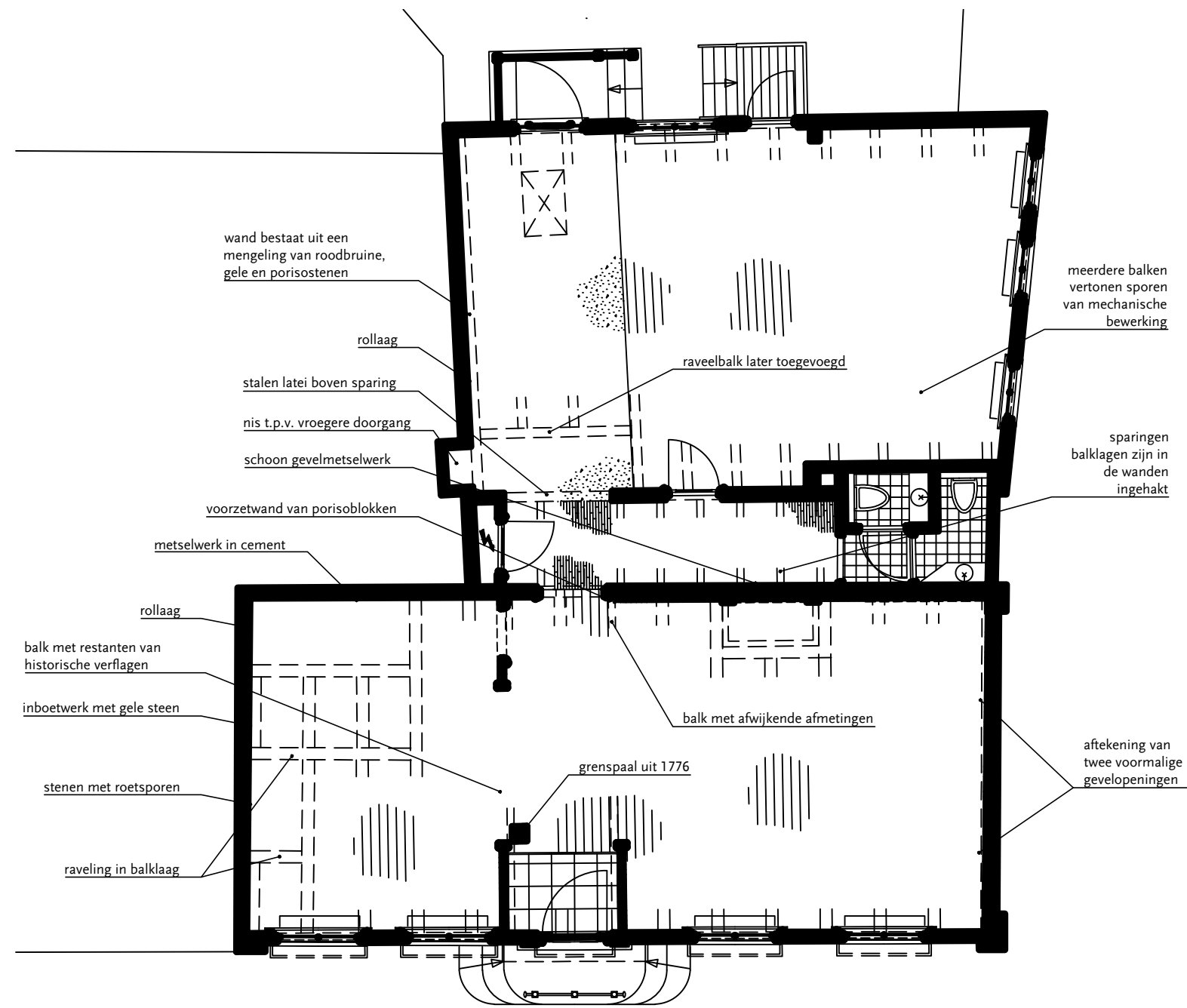
- A. van der Schoor, De dorpen van Rotterdam, 2013
- W. van den Hoonaard, Geschiedkundige en topographische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Berschenhoek, 1824
- Chr. van den Berg, Over het ambachtshuis en de vroegere regeering van Hillegersberg, 1936
- P. van de Laar, Rotterdam en zijn bureu, 1995
- www.delpher.nl
- Het archief van restauratiearchitect ir. A. van der Zwan

Met dank aan: Martin Lusse, Stichting Histories Hillegersberg

Verantwoording illustraties

- Pag. 4: Kaart, uit A. van der Schoor, De dorpen van Rotterdam, 2013
- Pag. 5: Kaart, uit A. van der Schoor, De dorpen van Rotterdam, 2013
- Pag. 6: Tekening, uit P. van de Laar, Rotterdam en zijn bureu, 1995
- Pag. 7: Kaart, via www.watwaswaar.nl
- Pag. 7: Rekening, uit Chr. van den Berg, Over het ambachtshuis en de vroegere regeering van Hillegersberg, 1936
- Pag. 7: Tekening, collectie Stichting Histories Hillegersberg
- Pag. 8: Kaart, via www.watwaswaar.nl
- Pag. 9: Foto, collectie Stichting Histories Hillegersberg
- Pag. 10: Foto, collectie RCE nr. 9271
- Pag. 11: Tekeningen 1921, collectie gemeentearchief Rotterdam
- Pag. 12: Artikel, Rotterdamsch Nieuwsblad 15-06-1926 via www.delpher.nl
- Pag. 12: Foto, uit Chr. van den Berg, Over het ambachtshuis en de vroegere regeering van Hillegersberg, 1936
- Pag. 12: Foto, collectie RCE nr. OF-01315
- Pag. 13: Foto, collectie Stichting Histories Hillegersberg
- Pag. 13: Foto, collectie Stichting Histories Hillegersberg
- Pag. 14: Foto, collectie RCE nr. 134873
- Pag. 14: Foto, collectie gemeentearchief Rotterdam nr. 1968-1808
- Pag. 14: Foto, collectie RCE nr. 134877
- Pag. 14: Foto, collectie RCE nr. 134878
- Pag. 15: Artikel, Het Vrije Volk 19-12-1973 via www.delpher.nl
- Pag. 15: Tekeningen, collectie gemeentearchief Rotterdam
- Pag. 16: Tekeningen, collectie gemeentearchief Rotterdam
- Pag. 17: Tekeningen, collectie gemeentearchief Rotterdam
- Pag. 17: Foto, collectie gemeentearchief Rotterdam nr. 1975-476
- Pag. 18: Tekeningen, collectie gemeentearchief Rotterdam

Bijlage 1: Aanduiding bouwsporen op tekening

bestaand
na sloopwerkzaamheden

TEKENING OP BASIS VAN:

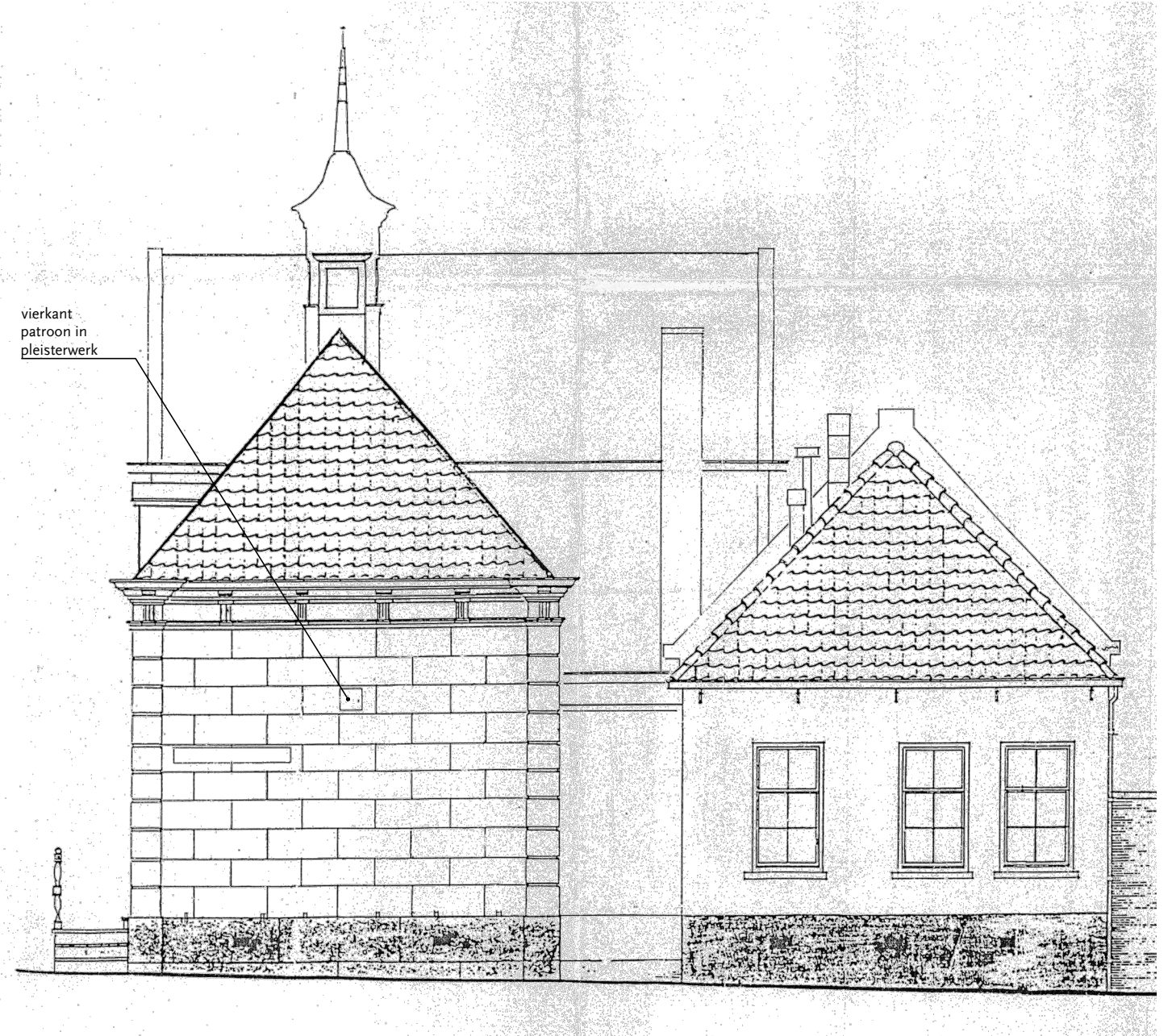
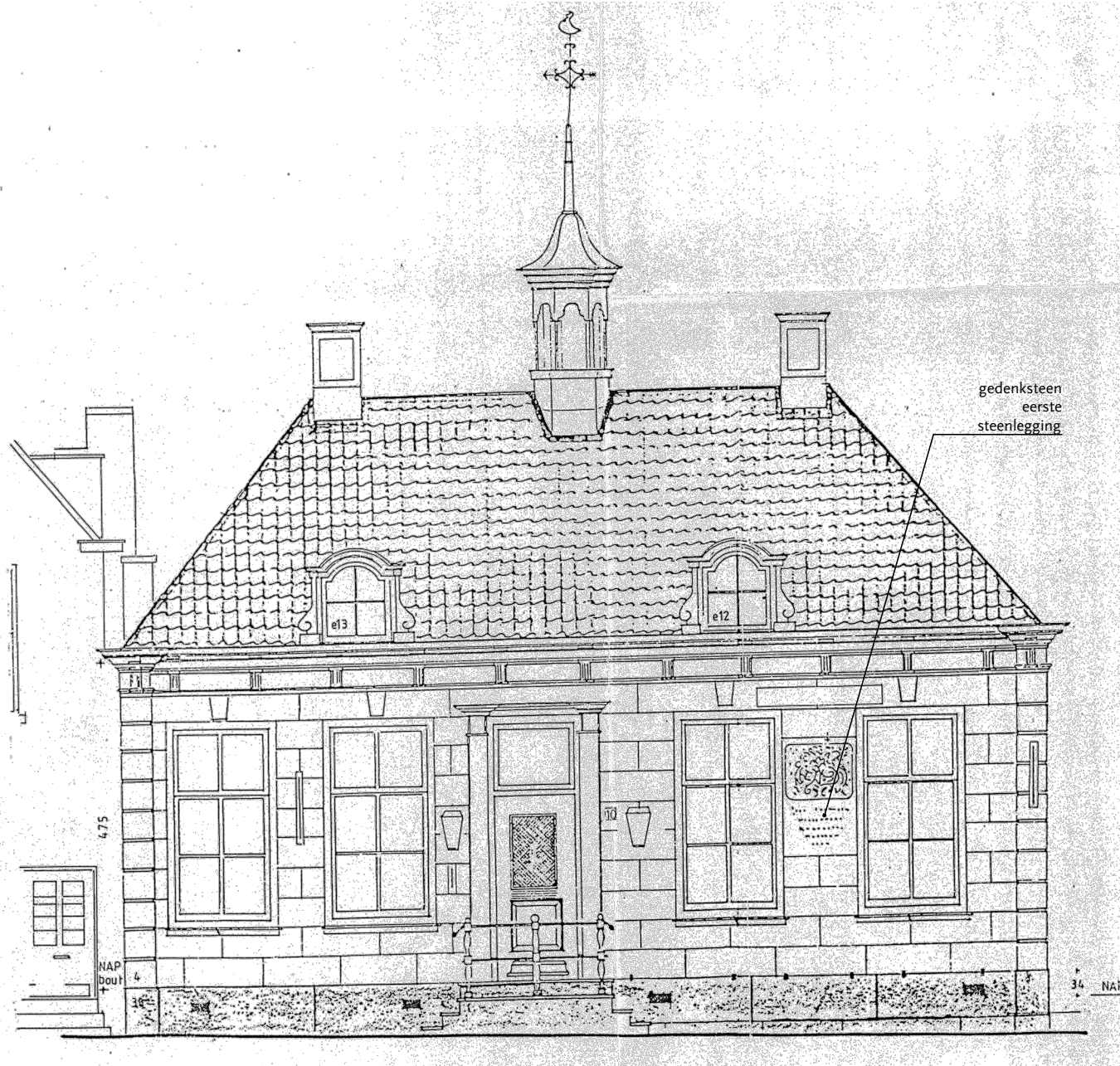
"plattegrond begane grond" van juli 2015 door Stadsherstel Historisch Rotterdam

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Opname bouwhistorische sporen - plattegrond		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	H-01
		Schaal:	ca. 1:100

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
tel. (010) 4363250
info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

TEKENING OP BASIS VAN:

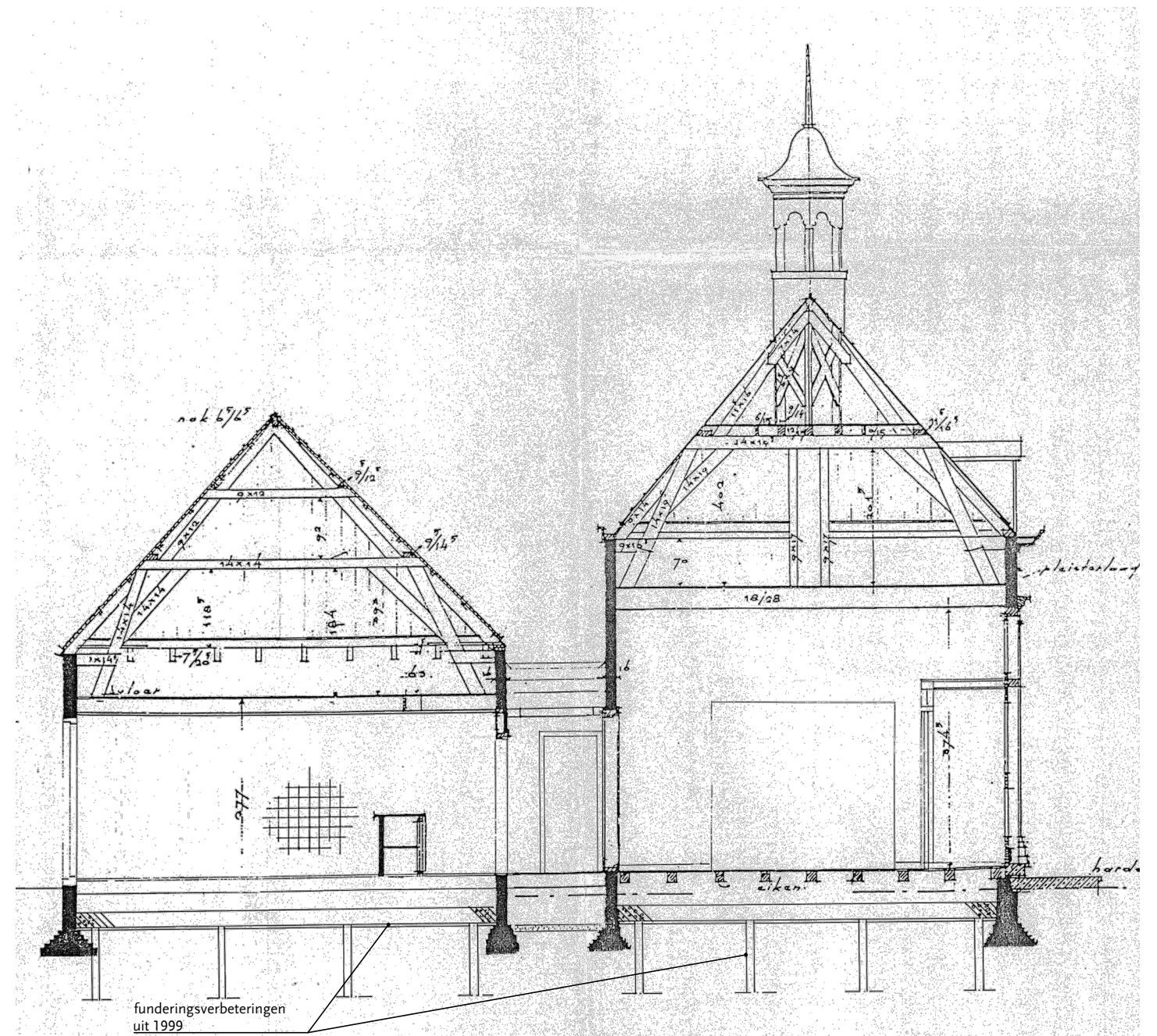
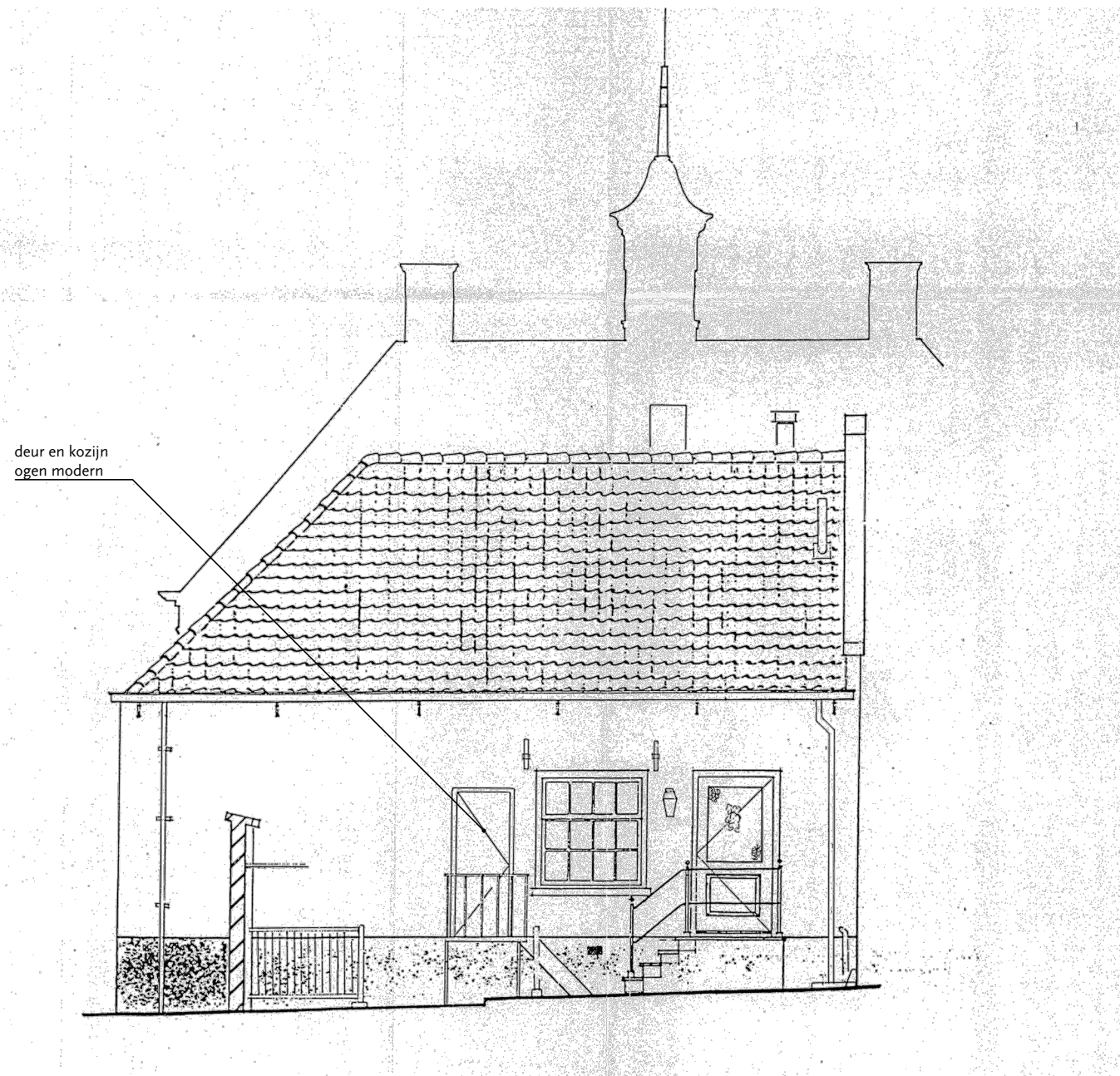
"gevel zuidoost nieuw & noordoost nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Opname bouwhistorische sporen - zuidoost- & noordoostgevel		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	H-02
		Schaal:	n.v.t.

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
 tel. (010) 4363250
 info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

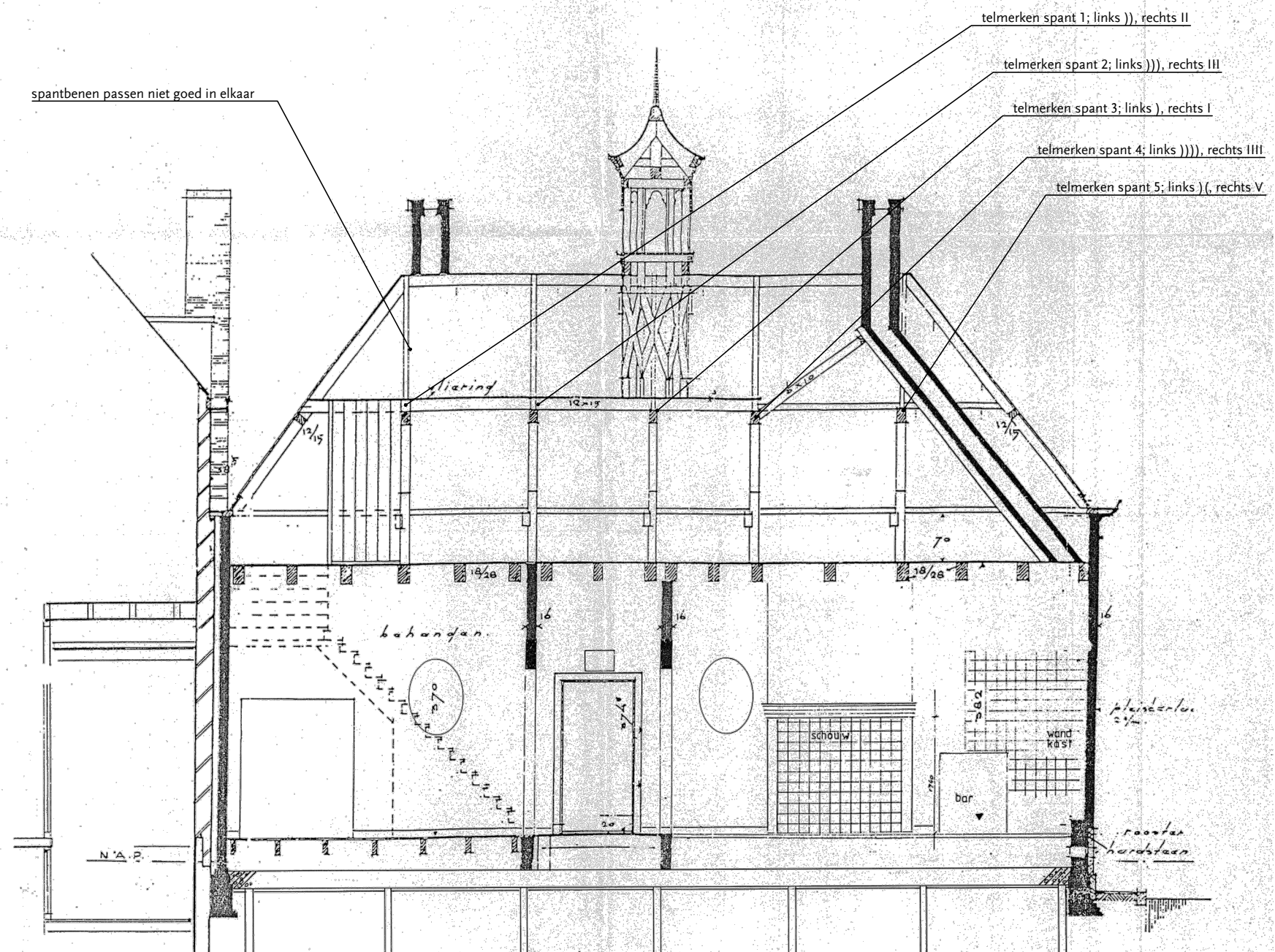
TEKENING OP BASIS VAN:
 "gevel noordwest nieuw & doorsnede A-B nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Opname bouwhistorische sporen - noordwestgevel- & dwarsdoorsnede		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	H-03
		Schaal:	n.v.t.

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
 tel. (010) 4363250
 info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

TEKENING OP BASIS VAN:

"doorsnede C-C nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Opname bouwhistorische sporen - langsdoorsnede		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	H-04
		Schaal:	n.v.t.

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
 tel. (010) 4363250
 info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

Bijlage 2: Redegevende beschrijvingen

Monumentnummer: 32901

Status : Beschermd
Aanwijzingsbesluit :
Inschrijving register : 11-09-1973
Kadaster deel/nummer : 4480/29

Gemeente:
Rotterdam

Provincie:
Zuid-Holland

Plaatselijke aanduiding:
Kerkstraat 10 3054 NC Rotterdam

Kadastrale gemeente: *Sectie:* *Kad.object:* *App:* *Grondperceel:*
Hillegersberg F 1522

Omschrijving:

V.m. Raadhuis. Gepleisterd rechthoekig gebouw met schilddak, waarop zeshoekig klokketorentje en waarin twee dakkapellen met gebogen bekroningen. Gevelsteen met wapens, waarboven een kroon. Het gebouw dateert uit 1752.

Monumentnummer: 32902

Status : Beschermd
Aanwijzingsbesluit :
Inschrijving register : 11-09-1973
Kadaster deel/nummer : 4480/29

Gemeente:
Rotterdam

Provincie:
Zuid-Holland

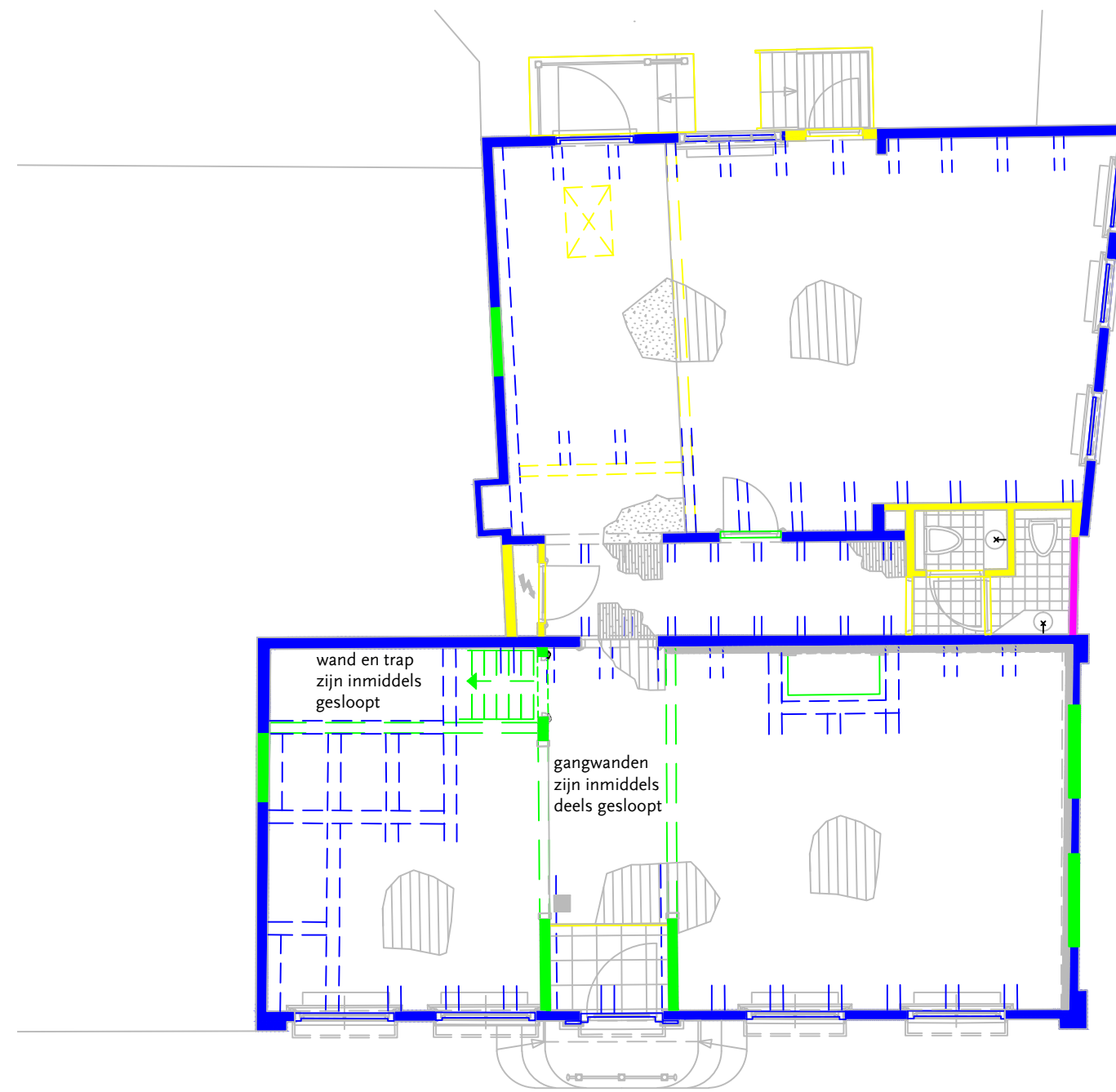
Plaatselijke aanduiding:
Kerkstraat 10 3054 NC Rotterdam

Kadastrale gemeente: *Sectie:* *Kad.object:* *App:* *Grondperceel:*
Hillegersberg F 1522

Omschrijving:

Gepleisterd pand zonder verdieping, met pannen schilddak, 18e eeuw, achter het v.m. raadhuis.

Bijlage 3: Grafische weergave van de globale waardestelling

bestaand
na sloopwerkzaamheden

- Hoge cultuurhistorische waarde
- Positieve cultuurhistorische waarde
- Indifferente cultuurhistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde onbekend

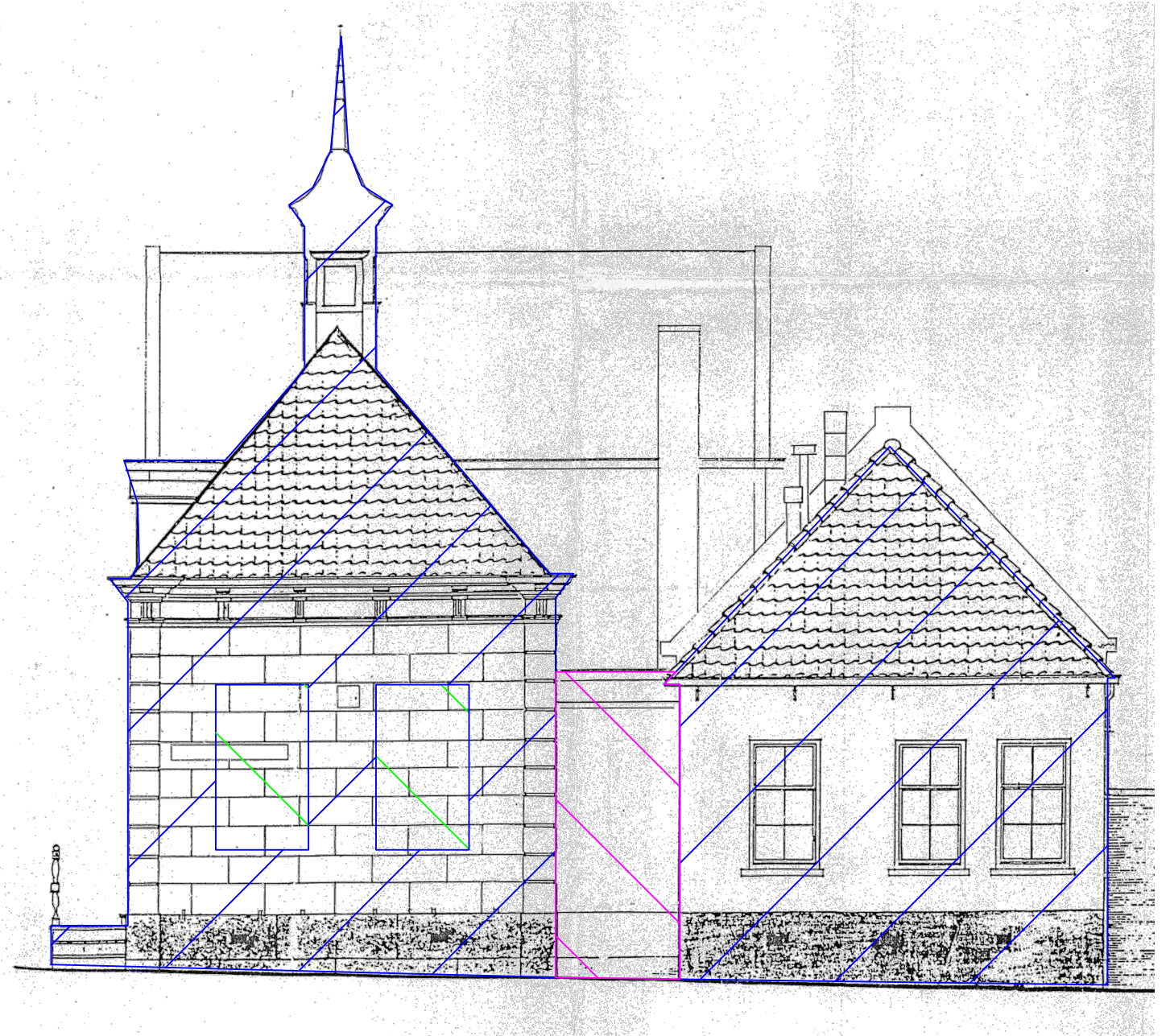
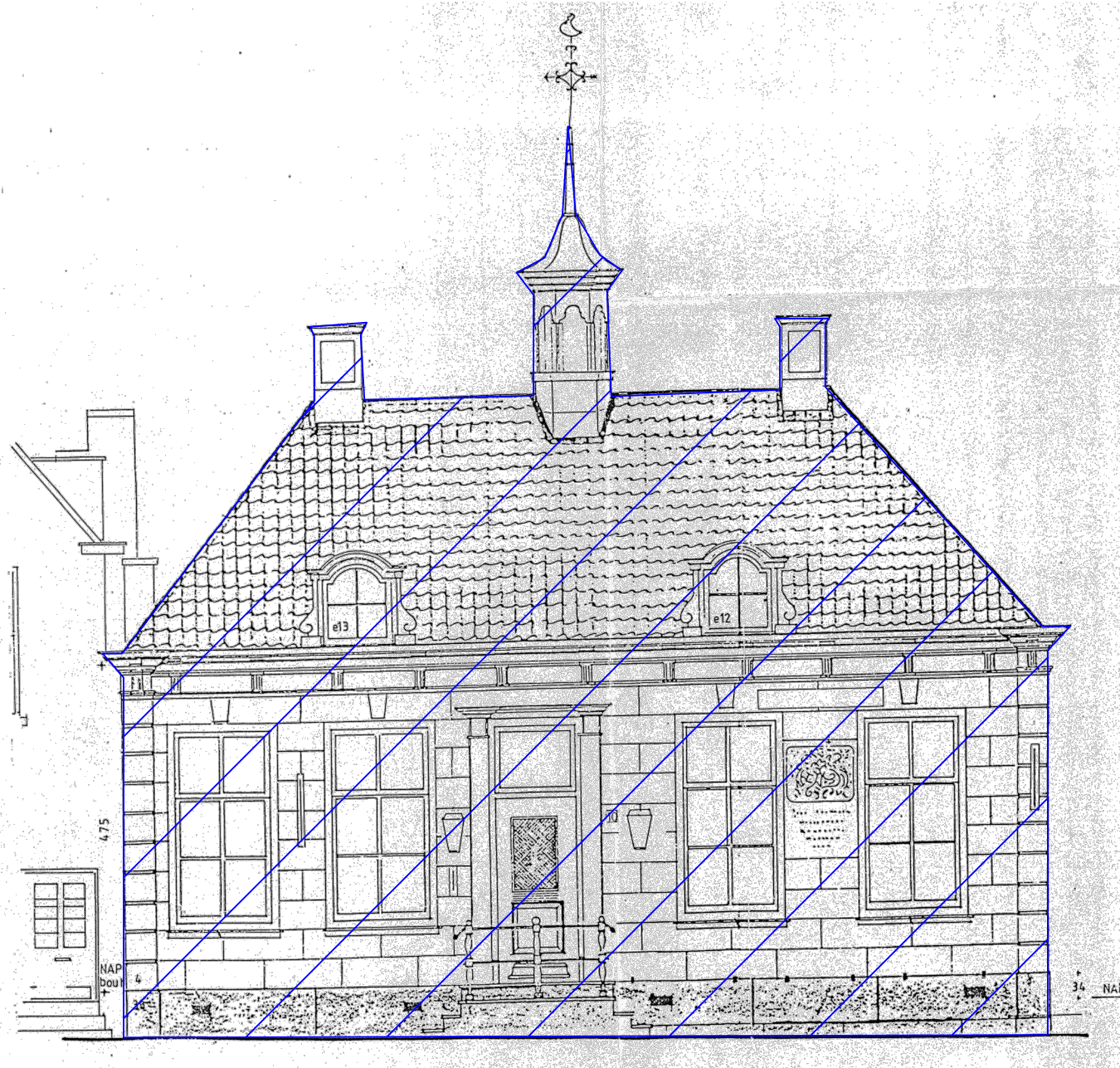
TEKENING OP BASIS VAN:
"plattegrond begane grond" van juli 2015 door Stadsherstel Historisch Rotterdam

Project: 't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp: Indicatieve waardestelling - plattegrond		
Datum: 16-07-2015	Getekend: MB	Formaat: A3
Werknummer: 155	Tekeningnummer: I-01	Schaal: ca. 1:100

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
tel. (010) 4363250
info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

- Hoge cultuurhistorische waarde
- Positieve cultuurhistorische waarde
- Indifferente cultuurhistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde onbekend

TEKENING OP BASIS VAN:

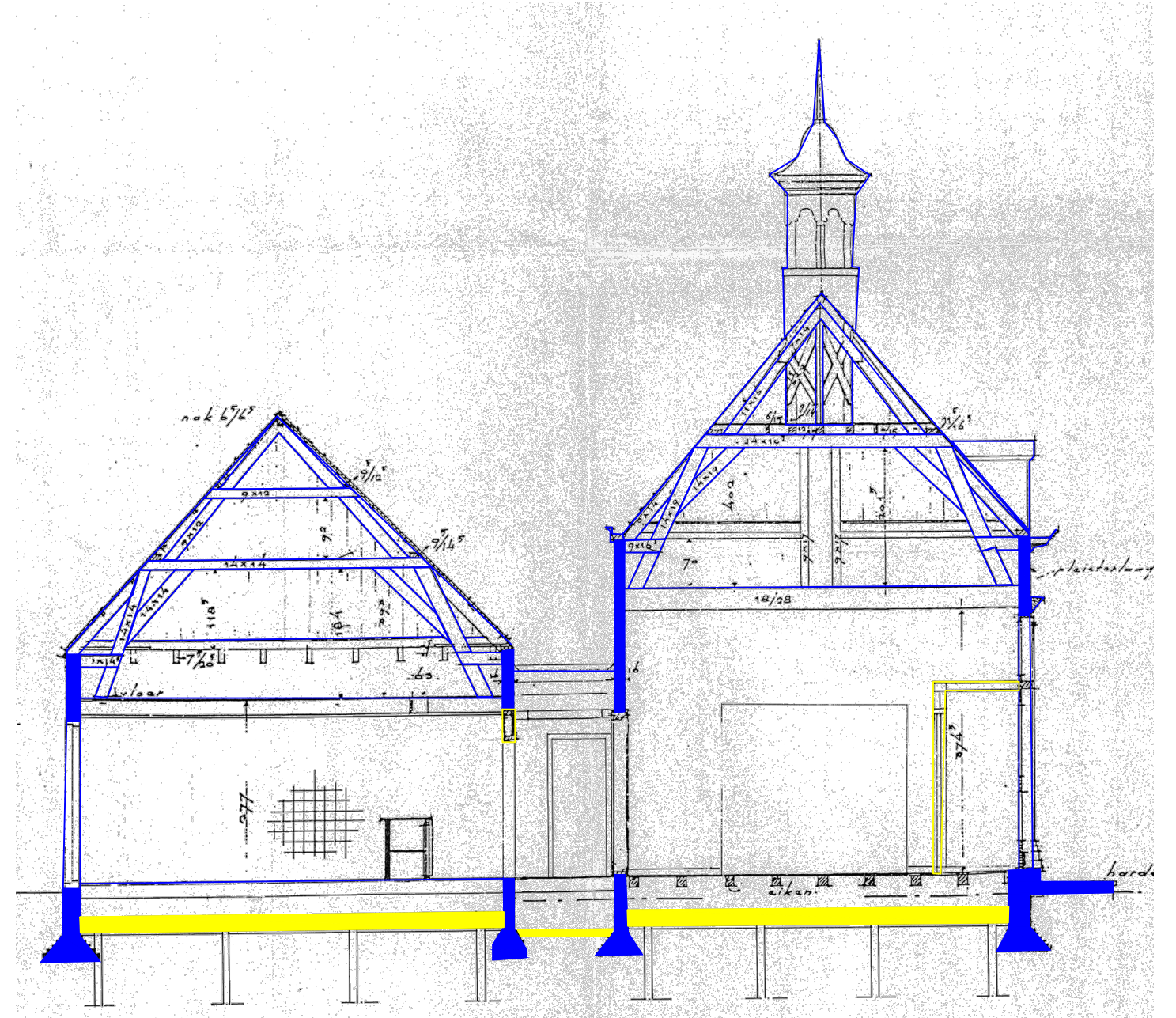
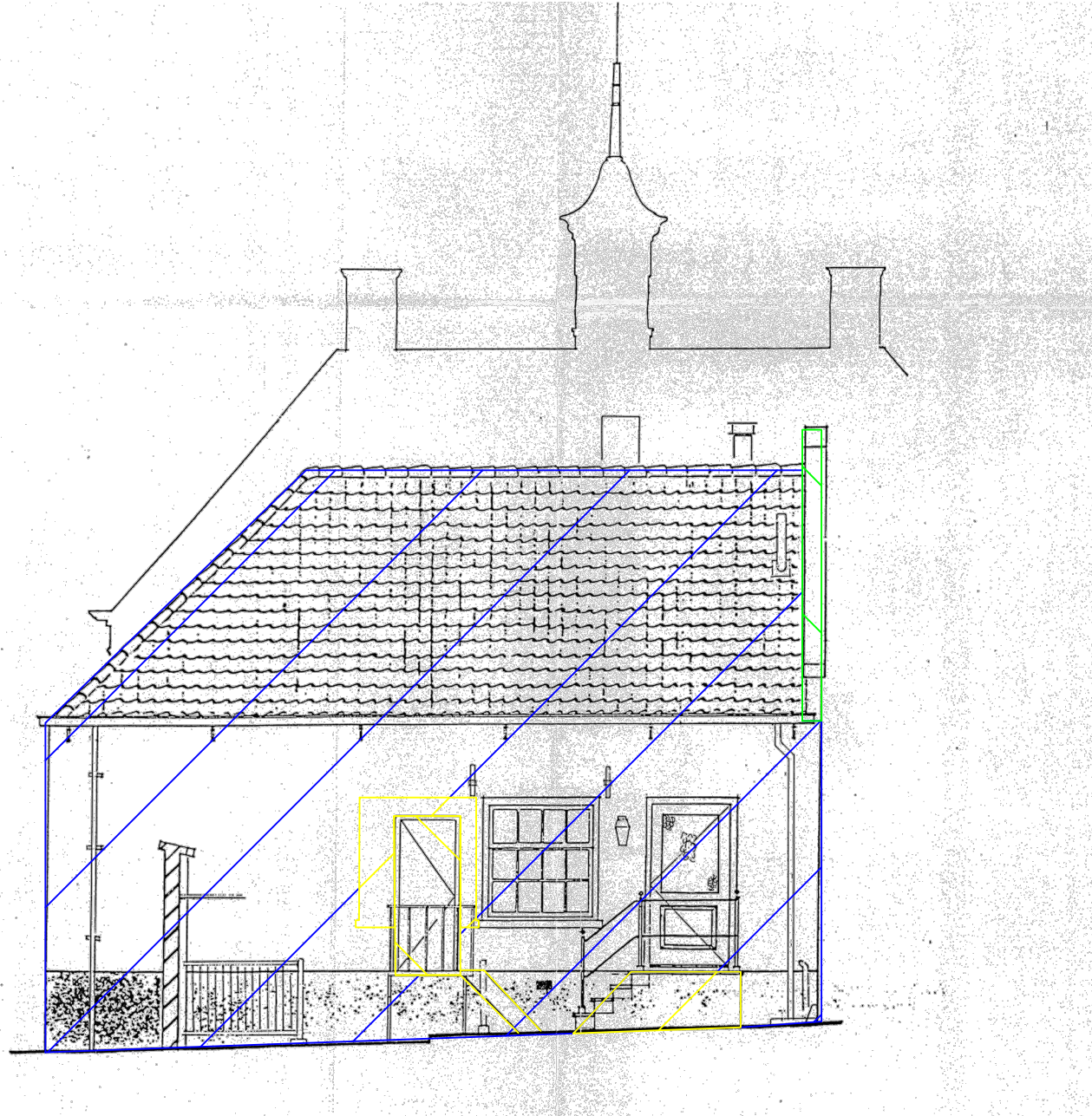
"gevel zuidoost nieuw & noordoost nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Indicatieve waardestelling - zuidoost- & noordoostgevel		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	I-02
		Schaal:	n.v.t.

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
 tel. (010) 4363250
 info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

- Hoge cultuurhistorische waarde
- Positieve cultuurhistorische waarde
- Indifferente cultuurhistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde onbekend

TEKENING OP BASIS VAN:

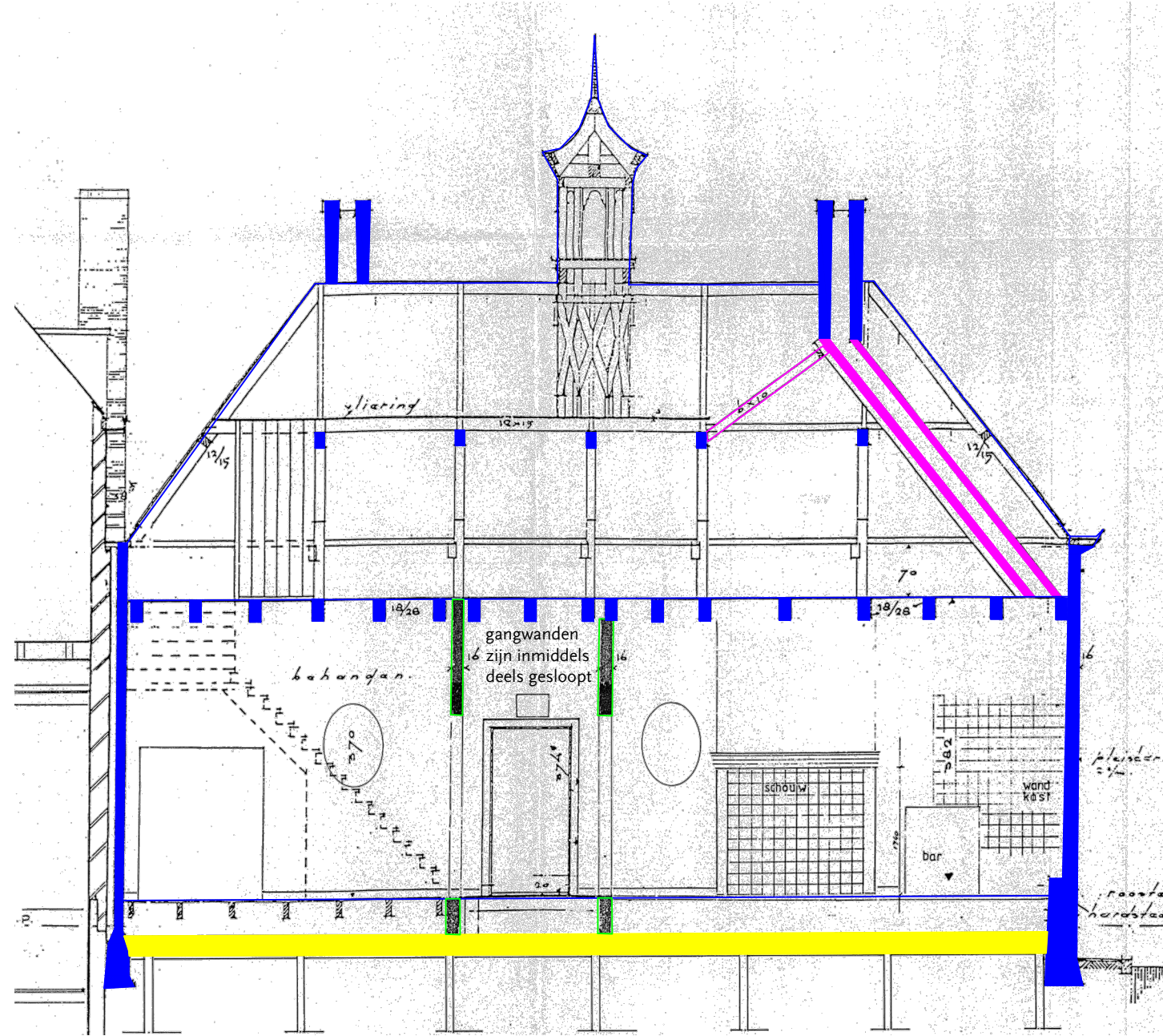
"gevel noordwest nieuw & doorsnede A-B nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Indicatieve waardestelling - noordwestgevel- & dwarsdoorsnede		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	I-03
		Schaal:	n.v.t.

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
 tel. (010) 4363250
 info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl

- Hoge cultuurhistorische waarde
- Positieve cultuurhistorische waarde
- Indifferente cultuurhistorische waarde
- Cultuurhistorische waarde onbekend

TEKENING OP BASIS VAN:

"doorsnede C-C nieuw" van 20-10-1998 door ir. A. van der Zwan

Project:	't Oude Raadhuis, Kerkstraat 10 te Rotterdam		
Onderwerp:	Indicatieve waardestelling - langdoorsnede		
Datum:	16-07-2015	Getekend:	MB
		Formaat:	A3
Werknummer:	155	Tekeningnummer:	I-04
		Schaal:	n.v.t.

Polderman

bureau voor monumenten- en restauratieadvies

Eendrachtsweg 67, 3012 LG Rotterdam
tel. (010) 4363250
info@bureaupolderman.nl / www.bureaupolderman.nl